

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 73 - 107

1970’ten Günümüze Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türüne Genel Bir Bakış*

*A Review of the Memoir Genre in the Bulgarian Turkish Literature from
1970 to the Present*

Tolga SEYAZ**

Özet

Bu çalışmanın amacı; 1970 sonrasında günümüze kadar Bulgaristan Türklerinin kaleme aldıkları hatıra türündeki eserlerini ve bu eserlerinin muhtevasını belirlenen tema-başlıklar altında inceleyerek ortaya koymaktır. Bu bağlamda başta Türkler ve Bulgarlar olmak üzere Bulgaristan’daki çeşitli etnik grupların birbirleri ile olan ilişkileri, Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları etnik, dinî ve kültürel yasaklar ile baskı, zulüm ve şiddet olaylarının günümüze kadarki tarihî serüveni, bu temalar altında ele alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Böylece farklı bir egemen ulus altında dinî ve millî kimliklerini korumaya, kültürel varlıklarını yaşatmaya çalışan çeşitli Türk azınlıklarının kendi hak ve özgürlükleri için verdikleri toplumsal mücadeleler Bulgaristan Türkleri özelinde işlenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri, Tematik İnceleme, Hatıra, Baskı ve Şiddet Unsurları.*

Abstract

The main objective of this study is to analyze the works written in the memoir genre by the Bulgarian Turks from 1970 to present day, along with their respective contents and to examine these Works under section headings. In this respect, the historical journey of the ethnic and religious prohibitions that were imposed upon Bulgarian Turks along with the oppression, cruelty and violent incidents and the relationships between various

* Bu metin, 07.07.2019 tarihinde Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı bünyesinde tamamlanan “1970 Sonrası Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türü” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

** Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, tolgaseyaz@hotmail.com, ORCID ID: 0000- 0001-9174-9778.

ethnic groups in Bulgaria –especially that of Bulgarians and Turks- have been set forth by studying them under the given themes. Thus, the social struggle for the rights and freedoms of various Turkish minorities –especially that of Bulgarian Turks- to protect their religious and national identities and to keep their cultural assets alive under a dissimilar governing entity has been studied and set forth.

Keywords: *Bulgaria, Bulgarian Turks, Thematical Analysis, Memoir, Elements of Oppression and Violence.*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 19. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan çeşitli isyan hareketlerinin yanı sıra birbiri ardına katılarak büyük kayıplar yaşadığı Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi savaşlar sonucunda Balkanlar bölgesindeki topraklarından çekilmeye başlaması ile bu bölgede yaşamakta olan geniş Türk toplulukları da Osmanlı ordusunu takip ederek imparatorluğun iç kesimlerine doğru çekilmeye başlamışlardır. Fakat bu sırada yerlerini terk edemeyen oldukça kalabalık bir Türk nüfusu da Balkanlar bölgesinde kalmış ve bu topraklar üzerinde yeni kurulmaya başlanan çeşitli ulus devletlerin egemenliği altında varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Varlıklarını ve kimliklerini farklı bir ulus devletin egemenliği altında devam ettirmeye çalışan bu büyük Türk topluluklarından birisi de Bulgaristan Türkleridir.

140 yıldan fazla bir süre, bir azınlık grubu olarak, Bulgaristan sınırları içinde çeşitli Bulgar yönetimleri altında maruz kaldıkları toplumsal ayrımcılığa (Diskriminasyon), toplumsal eritme politikalarına (Asimilasyon) ve kendilerine karşı sistematik bir şekilde yürütülen fiziksel-psikolojik şiddet unsurlarına rağmen millî ve dinî varlıklarını günümüze kadar geliştirerek devam ettirmeyi başaran Bulgaristan Türkleri karşılaştıkları bu olumsuzlukları, meydana getirdikleri çeşitli edebî eserlere de yansıtmışlardır. Bulgaristanlı Türk yazarları, Bulgar zulmünü ve Bulgarların sebep olduğu zorunlu göçler gibi çeşitli konuları ele alan şiirler, romanlar ve hikâyeler kaleme almışlardır. Yaşanan olaylardan ilham alınarak yazılan bu gibi eserler arasında önem teşkil eden bir diğer edebî tür ise hatıra türüdür.

Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türünün, 140 yıldan fazla Bulgar egemenliği altında yaşayan Bulgaristan Türklerinin gerek şahsî gerekse toplumsal olarak karşı karşıya kaldıkları zorlukları, ruhsal ve fiziksel şiddet unsurlarını, başlarından geçen çeşitli maceraları dile getirdikleri, bunları çeşitli tarihî ve resmî belgeler ile kanıtlamaya çalıştıkları bir tür olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Özellikle Bulgar yöneticilerinin gerek ulusal gerekse uluslararası alanlarda uzun yıllar boyunca "Bulgaristan'da Türk yoktur!" beyanatında bulunmaları sebebiyle, Bulgaristan Türklerinin kaleme aldıkları hatıra türündeki eserlerin çoğunlukla birer varlık ve kimlik mücadelesi sonucu ortaya konulduğunu, bu eserler aracılığıyla

la “Bulgaristan’da Türk vardır!” dendiğini ve bu Türklerin ne şartlar altında varlıklarını sürdürdüklerini dünyaya duyurma amacı güttüğünü de söylemek yanlış olmayacaktır.

Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü, ayrıca, Türkiye dışında bulunan ve farklı egemen güçler altında yaşayan Türk azınlıklarının hangi koşullar altında millî ve dinî varlıklarını sürdürmeye çalıştıklarının anlaşılması için de önemli bir örnek teşkil etmektedir. Öyle ki bu hatıralardan hareketle, bilhassa Balkan Türkleri için, Türk azınlıklarına karşı uygulanan politikalar ve baskılar kapsamında yapılacak herhangi bir genellemenin yanlış olmayacağı aşikârdır. Bu bakımdan, şahsî ve toplumsal yaşantıları tarihe mâl ederek geriye tarihsel bir materyal bırakmak ve bu materyalleri gelecek nesillere aktarmak amacı güden hatıra türü eserlerin azınlık edebiyatları içerisinde ayrıca bir öneme sahip olduğunu ve bu sebeple çokça rağbet gören bir tür olduğunu söyleyebiliriz.

Toparlayacak olursak Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü için genel olarak; gerek Bulgaristan’da azınlık olarak yaşayan Türk toplumunun baskı ve zulüm altında geçen yaşantılarına dair gerek ortaya koydukları içerik gerekse verdikleri çeşitli tarihî bilgi ve gösterdikleri resmî belgeler ile Bulgaristan Türklerinin millî ve dinî varlıklarını, kimliklerini ortaya koyma çabası güden eserler olduklarını ve bu kapsamda hatıra türünün Bulgaristan Türk edebiyatı içerisinde önemli bir edebî tür olduğunu söyleyebiliriz.

Edebî bir tür olarak hatıraların öznel bir muhtevaya sahip olması genel olarak bu türün nesnel bir tarihî kaynak olarak görülmesini engellemektedir. Bununla beraber hatıralar tarihî olayların açıklanması, tarihe mâl olmuş kişilerin tanıtılması ve şahsi hayatlarına ışık tutulması, tarihî dönemlerin tasvir edilmesi, karanlıkta kalan gerçeklerin aydınlatılması gibi özellikleri ile birçok farklı şekilde tarih bilimine yardımcı bir konumda bulunabilmektedir. Bu duruma Osman Kılıç’tan aldığımız şu alıntıyı örnek gösterebiliriz: *“İşte ben de, evlâd-ı fatihandan, talihsiz bir kader kurbanı olarak, kaleme aldığım bu nâçiz eseri, kendi anılarım olmaktan ziyâde, imparatorluğumuzun yıkılmasından sonra Türk’ün son kalesi Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dışında, Balkanlarda, özellikle Bulgaristan’da kalan Türk azınlığın feci akıbetini yansıtan bir belge hâlinde sizlere sunuyorum. Roman okumuyorsunuz. Bu perişan satırlar masum bir milletin kara bahtını yazıyor”* (10). Osman Kılıç’ın buradaki düşüncelerinden, hatıraların roman gibi kurgusal (fictive, itibarî) edebî eserlerden ayrılarak gerçeklere dayanan tarihsel eserlere yaklaştırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca buradan hareketle kendisinin, hatıra türündeki eserlere tarihsel bir belge gözüyle baktığı anlaşılmaktadır. Osman Kılıç’ın yanı sıra Embiya Çavuş’un şu satırlarını da örnek gösterebiliriz; *“Bilinmeyenlerin öğrenilmesi, unutulanların hatırlanması için hatıralarımı tarihe bırakmak benim için görevdi. (...) Geçmişte kalmış bu hadiselerden çıkarılacak dersler vardı. Yazdıklarımın bu yönde tarihe katkı olacağını düşünüyorum”* (9)

şeklindeki cümlelerini gösterebiliriz.

Kurgu ve gerçeklik bağlamında edebi metinleri ele alan Şerif Aktaş, ortaya koyduğu “itibarîlik” kavramı ile bu konuya ışık tutmaktadır. Şerif Aktaş'a göre; itibarîlik (kurgusalılık), edebî olmanın gerektirdiği ilk hususlardan birisidir. Bir edebî eserin özelliklerinden ilki fiktif/kurgusal yapıya sahip olmasıdır. Yalnız Şerif Aktaş, edebî metinler ile edebî olmayan metinler arasında, itibarîlik kavramı çerçevesinde, bir ayırım yaparken bu eserlerin hiç birinde gerçekliğin olduğu gibi anlatılmadığını, bütün edebî metinlerin kurmaca/itibarî olduğunu belirtmiştir. Bunların dışında kalan ve gerçekliği olduğu gibi anlatan öğretici eserleri ise itibarî/kurgusal olmayan eserler olarak nitelemiş, tarih kitapları ve hatıraları da bu kapsamda değerlendirmiştir (Aktaş 187-200; Çetişli 365-376). Turan Karataş da roman, hikâye, masal, halk hikâyesi, destan gibi edebî ürünleri kurgusal/fiktif eserler olarak ele alırken; hatıra, tarih, biyografi ve gezi yazısı gibi edebî ürünleri kurgusal/fiktif olmayan (non-fictive) olarak değerlendirmiştir (Karataş 256).

Fakat hatıra türünü; geçmişte yaşanan olayların, yazar tarafından daha sonraları anımsanarak kaleme alınması dolayısıyla, yazarlarının şahsî gerçekliklerini, hafızalarının oluşturduğu kurgu ve bağlam çerçevesinde yazdıkları için itibarî eserler olarak düşünmek mümkündür. Aynı zamanda hatıralar içerisinde geçen şahısların, tarih ve olayların, kurgusal eserlerden farklı olarak, yaşanan gerçek hayat içerisinde birebir karşılıklarının olması ve gerçekliği olduğu gibi ele alması sebebiyle hatıra türünü itibarî olamayan eserler içerisinde de değerlendirmek de mümkündür. Örneğin; Aylak Adam'daki “Bay C.”, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki “Hayri İrdal”, Kürk Mantolu Madonna'daki “Raif Efendi”, Tutunamayanlar'daki “Selim Işık” gibi karakterler, ne kadar realist ele alınırlarsa alınsınlar, gerçekliğin yansıması ile oluşturulmuş birer kurgudan başka bir şey değillerdir. Bu roman karakterlerinin aksine hatıralarda geçen; Osman Kılıç, Aziz Nesin, Mehmet Türker, Nazım Hikmet, Sabri Tata, Nuri T. Adalı vb. gibi isimler ise gerçekliğin kendisini teşkil etmektedirler. Bu bakımdan hatıra türüne dâhil olan eserleri, kurgu ve gerçeklik unsurlarının ikisini de bünyelerinde barındırmaları sebebiyle “yarı-itibarî/kurgusal” eserler olarak düşünmek, bizce, daha doğru olacaktır.

Bu bağlamda, Bulgaristan Türk edebiyatı içerisindeki hatıra türüne ait bazı eserlerin de, genel olarak doğrudan estetik ve edebî amaç güden hatıralardan ayrılarak, daha çok birer bilimsel araştırma ve inceleme kitabı hüviyetine doğru yaklaştığını belirtmemiz mümkündür. Hatıra türünü etkileyen bu durumun hiç kuşkusuz en önemli sebebi olarak, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Bulgaristan Türklerinin gerek Komünizm öncesi “faşist” addedilen krallık döneminde gerekse Komünizm sonrası dönem içerisinde maruz kaldıkları çeşitli baskı ve zulümleri, yaşanan kanlı olayları, kendi millî ve dinî varlıklarını resmî belge ve bilgilere dayandırarak tarihe mal etme arzusu gösterilebilir. Bu arzu neticesinde hatıra

türünün başka bir özelliği olan samimi ve sıcak bir üslup kullanımının aksine, en azından ele aldığımız bazı eserlerde, daha somut ve bilimsel bir üslup kullanıldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Osman Gülmen'in "Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler (Anılar-Belgeler)", İsmail Cambazov'un "Medresetü'n-Nüvvâb (Anılar-Belgeler)", "Sofya İslâm Enstitüsü (Anılar-Belgeler)", "Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık (Belgeler-Bilgiler-Anılar)" vb. gibi eserler Bulgaristan Türkleri ve bazı kurumları ile ilgili olarak genel birer tarih kitabı hüviyetinde olduğu söylenebilir. Yine İsmail Cambazov'un "Eşiğim ve Beşiğim (Anılar-Belgeler-Bilgiler)" ve Mehmet Türker'in "Sindelli" eserleri gibi hatıralarla harmanlanmış çeşitli monografik eserlerin birer bölgesel tarih kitabı olarak kabul edilebilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Kültür alanında ise Ömer Osman Erendoruk'un "Bir Başkadır Bizim Eller (Hatıralar, Gözlemler)" isimli eserinde kendi yöresi hakkında yaptığı gözlemler, kullandığı tanım ve açıklamalar, verdiği somut bilgiler göz önüne alındığında, çok büyük oranda, detaylı bir halkbilimi çalışması olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla bu tür hatıratlarda somut veri ve bilgilerin daha objektif bir biçimde işlendiği ve hatıraların çoğunlukla bu bilgilerin içerisine yedirilerek, metnin inandırıcılığının arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca yukarıda bahsi geçen araştırma-inceleme türüne daha yakın hatıratlarda, genel olarak çeşitli görsel materyallerin ve resmî evrakların kullanımının daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Hatıralar içerisinde yer alan çeşitli emir, kanun, protokol ve çeşitli resmî yazışmalara ait evraklar, diploma örnekleri, ders programları, öğrenci listeleri, nüfus sayımları; seçim sonuçları, mahkeme kararları, ölüm belgeleri, yıktırılan cami, medrese, tekke, okul, çeşme, mezarlık vb. gibi mimarî eserlere ait eski ve yeni resimler; öldürülen Türklere ait şahsî resimler, anıtlar, önemli olay ve şahıs resimleri, isim listeleri vb. gibi unsurlar bu tür materyallere örnek olarak gösterilebilir.

1970 sonrası Bulgaristan Türk edebiyatında hatıratlar hakkında, en azından bizim bulabildiğimiz eserlerden hareketle,¹ son birkaç söz söylemek gerekirse; bu türe ait eserlerin ister Türkiye'de isterse Bulgaristan'da yayımlanmış olsun, neredeyse hepsinin 1990 yılından sonra gün yüzü görmüş olmalarıdır. Bunun sebebi olarak ise, bizce, 1984-1989 olayları ve bu olayların ardından meydana gelen göç meseleleri önemli birer faktör olarak gösterilebilir. Öyle ki, 1989 göçü ile Türkiye'ye gelen yazarların kimisi hemen kaleme sarılarak hatıralarını kayıt altına almaya başlamıştır. Bazıları ise kendileri ile yapılan söyleşi ve röportajlara Türk basınında geniş yer verilmesi vesilesiyle, genel olarak, karşılaştıkları baskı ve zulümleri gazete sayfalarında yayımlama imkânı bulabilmişlerdir. Böylece Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları şiddet unsurları hem Türkiye, hem dünya kamuoyunun bilgisine sunularak Bulgar hükümetine karşı yürütülen protesto gös-

¹ Bahsi geçen tez çalışması kapsamında Bulgaristan Türklerinin hatıra türünde kaleme aldığı 62 adet eserin künyesi belirlenmiş de bu eserlerden yalnızca 35 tanesine fiziksel olarak ulaşılabilmektedir. Hatıra kitaplarına ait tam liste için tez metnine bakılabilir.

terilerine destek olunmaya çalışılmıştır. Burada bahsettiğimiz kamuoyu desteği ve diğer örgütsel faaliyetler neticesinde Bulgaristan'da komünizmle yönetilen siyasî düzen 1990 yılında değişmiş ve “demokrasi dönemi” başlamıştır. Demokrasi döneminin getirdiği siyasî alandaki yumuşama neticesinde ise Türk yazarlar, daha önceki Bulgar hükümetleri tarafından maruz bırakıldıkları baskılara, şahit oldukları insanlık suçlarına dair hatıralarını 1990'dan başlayarak herhangi bir yasak veya sansüre uğramadan rahatça kaleme alıp yayımlama imkânı bulmuşlardır. Buna örnek olarak, 1990'dan sonra yayımlanan hatıraların büyük kısmında çoğunlukla Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve şiddet unsurlarının yanı sıra hapisane, kamp ve sürgün hayatı gibi konuların işlenmesi gösterilebilir. Böylesi konuların 1990 öncesi Komünist Bulgaristan döneminde işlenemeyeceği, işlense bile yayımlanamayacağı bir gerçektir. Dolayısıyla, 1989 yılının sosyal ve siyasal alanda olduğu kadar hatıra türü içinde önemli bir evre olduğunu söyleyebiliriz.

1970 sonrası Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü hakkında bu genel bilgileri verdikten sonra çalışmamızın asıl kısmını oluşturan ve ele alınan hatıraların muhtevalarını ele aldığımız tematik inceleme bölümünü ise şu ana başlıklar altında kısaca şöyle özetleyebiliriz:²

1. Yeni Siyasî Düzen; Komünist Parti ve İdeolojisi Hakkında

9 Eylül 1944 tarihinden itibaren Bulgaristan idaresi, iki farklı ideoloji arasında yaşanan birçok kanlı çarpışmaların ardından, Rusların desteği ile, “faşist” adedilen krallık yönetiminden Bulgar komünistlerinin eline geçmiştir. Yönetimdeki bu ideolojik değişiklik ise ilk zamanlarda geniş halk tabakaları arasında yayılmamış ve sınırlı bir kesim tarafından kabul görmüştür. Bu tarihe kadar “Nasyonalizm” ve “Faşizm” kavramları altında yaşayan Bulgaristan halkının “Sosyalizm” ve “Komünizm” gibi kavramlar hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını dile getiren Osman Gülmen, yaşanan siyasî değişimin ardından eski sistemin şehir radyolarında “Smırt na Faşizma” (Faşizme Ölüm) gibi sloganlarla lanetlendiğini, yeni rejimin ise “Da Jivee Komunizma” (Yaşasın Komünizm) gibi sloganlarla yüceltildiğini yazmaktadır (Gülmen, Esintiler 103-104).

Dolayısıyla faşizmin az çok ne olduğunu bilen fakat komünizm hakkında en ufak bir bilgiye sahip olmayan büyük insan yığınlarına komünizmi tanıtmak ve bu ideolojiye ısınmalarını sağlamak amacıyla büyük bir propaganda hareketi başlatılmıştır. Yürütülen propagandayı Osman Kılıç şöyle aktarmaktadır: *“Komünistler, Bulgaristan'da bize yeryüzünde sömürüyü yok etmek için yola çıktıklarını söylerler. Derler ki, 'insanın, insan tarafından sömürülmesini yok edeceğiz!.. Sınıfsız bir toplum kuracağız. Dünyada haksızlığı, zulmü ortadan kaldıracacağız. Emeğin*

² Tez metni içerisindeki bütün başlıklardan bu çalışma içerisinde bahsetmemiz mümkün olmadığı için burada bazı başlıkların hiç ele alınmadığını, bazılarının ise birleştirilerek verildiğini belirtmeliyiz. Daha geniş ve detaylı bilgi için bahsi geçen tez çalışmasına bakılabilir.

hakını vereceğiz. Alın terini değerlendireceğiz, insanlar eşit olacak. Milletler arasında fark bulunmayacak...’ Daha neler, neler...” (11). Buradan hareketle, yeni komünist ideolojinin tüm insanların herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan kendi kültürel değerleri içerisinde hep birlikte yükselecekleri bir sistem şeklinde anlatıldığı görülmektedir. Lakin yeni kurulan sistemin ve bu sistemin başındaki yöneticilerin kendilerini sağlama aldıktan sonra, izledikleri aşırı politikalar neticesinde, yaşanan kanlı olaylar ve uygulanan ağır yaptırımlar burada bahsedilen hak, özgürlük ve eşitlik gibi değerlerin göstermelik “imtiyazlar” şeklinde kabul olunduğunu göstermiştir.

İnsanlık için gerekli her türlü maddenin üretilmesinde son derece elzem bir rol üstlenmeleri sebebiyle, işçi sınıfını dünyayı ayakta tutan bir güç olarak kabul eden komünizm, özellikle birçok farklı millî ve dinî unsurun bir arada yaşadığı yerlerde bahsi geçen “eşitliği” sağlamak maksadıyla öncelikle millî ve dinî değerleri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bu amaçla Komünistler tarafından “millet” kelimesi yasaklanarak yerine “halk” kelimesinin kullanılması istenmiş, böylece, “millî” gruplar yok sayılarak, hiçbir millî aidiyeti olmayan insan yığınları, “halklar” ön plana çıkarılmıştır (Cebeci 48). Komünist düşünce için milliyetçiliğin yanı sıra insanlar arasındaki eşitliği bozan ve ayrımcılığı körükleyen bir diğer alan da din konusudur. Komünist ideoloji, İnsanlar arasındaki eşitliği sağlamak için “din” (Teizm) kavramına karşılık “dinsizlik” (Ateizm) düşüncesini savunmuştur. Bu düşünce ise kısaca Lenin’in “Din insan beynini uyuşturan bir afyondur” sözleri ile özetlenmiştir (Gülmen, Esintiler 201).

Böylece komünizmin, bir toplumun kimliğini oluşturan ana unsurlardan ikisi olan milliyet ve din olgularını ortadan kaldırılarak, kimliksiz fakat komünizme tam sadık bir “sosyalist toplum” inşası için uğraştığı ve bu toplumun maddî varlığını “kozmopolit” halk kitleleri, manevî varlığını ise materyalizm temelleri üzerinde yükselttiği anlaşılmaktadır. “Eşitlik” adı altında ruhsal varlığı yok edilen ve zamanla kimliksizleştirilen, kişiliksizleştirilen insan yığınlarının, en azından Bulgaristan özelinde, yaşam koşullarını Ahmet Ş. Şerefli şöyle tasvir etmektedir: *“Kıyafetler standart, çorba ortak kazandan, işçi aşevlerinde masalar çiçeksiz, örtüsüz; İnşaatlar hantal, şarkılar Rusça, nutuklar Rus komünizmine övgü, yazılar ve şiirler güdümlü, konuşmalar dua gibi şablon, televizyonlar devletın ağızıyla konuşur, eleştiri yasak, her yanda komünist liderlerin portreleri, kızıl bayraklı kooperatif traktörleri, özel mülkiyet yasak, nezaket yapay, saygı göstermelik, hurracılık revaçta, sarhoşluk diz boyu, hukuk hint kumaşı, dinlediğimiz radyolar kapalı...”* (Şerefli, Giderayak 114). Buradaki alıntıda da görüleceği üzere millî ve dinî özelliklerin ortadan kaldırılması ile birlikte insanlar arasındaki farklılaşma azalmış, fakat “makineleşme” diyebileceğimiz bir durum ortaya çıkmıştır. Osman kılıç ise bu durumu “robotlaşma” olarak tarif etmektedir. İster makineleşme isterse robotlaşma olarak tabir edilsin, insanların aynılaşmasının beklenen sonuçları ver-

mediği aşikârdır. Yukarıdaki alıntı, böyle bir toplum içerisinde yaşayan insanlar arasındaki iletişim, ahlak ve estetik seviyesini ve ulaşılmak istenen hayat gayelerinin ne kadar sınırlı olduğunu ortaya koymasından, bizce, önemlidir.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak, hatıralarından çeşitli alıntılar ve tasvirlerle yer verdiğimiz yazarlardan hareketle Bulgaristan Türklerinin önceleri tanımadıkları komünist ideolojiye karşı, istisnalar olmakla beraber, çoğunlukla kayıtsız kaldıkları, daha sonraları ise partizanlar tarafından yürütülen propagandalar neticesinde, bu ideolojiye eşitliğe doğru giden bir kurtuluş yolu şeklinde gördükleri söylenebilir. Bulgar “faşist” yönetimler altında sürekli bir ayrımcılık ve baskı altında yaşayan Türk azınlığının herkese eşitlik ve özgürlük vaadiyle meydana çıkan komünizmi bu şekilde anlamlandırmasını, son derece normal bir tutum olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Özellikle komünizmin ilk dönemlerinde, eski “faşist” idare tarafından kapatılan Türk okullarının açılarak Türk çocuklarının tekrar eğitim hayatına dâhil edilmesi, Türkçe basın-yayın hareketlerine destek verilmesi, dinî ayinler ve millî geleneklerin serbest bırakılması gibi çeşitli uygulamalar Bulgaristan Türklerini, hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları bu ideolojiye karşı ısındırmıştır. Lakin ilerleyen zaman zarfında komünizmin gerçek yüzünü göstermesi ile Türklere verilen hak ve özgürlüklerin, “eşitlik” adı altında Bulgar toplumu ile bütünleşme (entegrasyon) gerekçesiyle ellerinden geri alınması ve ulaşılmak istenen asıl hedefin farklı milletlerin bir arada yükselmesinden ziyade “sosyalist toplum” adı altında Türklerin Bulgar milleti içerisinde eritilmesi olduğunun anlaşılması ve fark edilen bu amaca karşı koymak isteyen Türklerin cezaevlerine, sürgünlere ve açılan toplama kamplarına gönderilmesi ile bu sıcaklık durumu sonlanmıştır (Cambazov 189).

Genel olarak toparlayacak olursak komünizm, Bulgaristan topraklarına sosyal ve siyasal alanda birçok yeniliği kendisiyle beraber getirmişse de Bulgaristan Türklerinin hafızalarında daha ziyade, insanların kimlikliklerini yok ederek “makinelleştiren” ve manevî değerlerini hiçe sayarak onları “dinsizleştiren”, kan içinde var olmuş bir “zulüm” rejimi olarak yer aldığını söyleyebiliriz.

2. Bulgaristan’da Azınlıklar, Millî Gruplar ve Bu Grupların Birbiri ile Olan Etkileşimi

1889 Fransız Devrimi’nin getirdiği milliyetçilik akımı sonucunda kendisinin belli bir millî/etnik gruba dâhil olduğunu farkına varan ve kendine özgü millî özellikleri ön plana çıkaran kalabalık insan toplulukları, birçok farklı millî grubu içinde barındıran imparatorluklar devrini kapatarak, ulus devletler dönemini başlatmıştır. Böylelikle; aynı sosyal, siyasal, kültürel ve tarihî geçmişe sahip olan; aynı dil, din ve yaşam anlayışı birliğine sahip insanların bir araya gelmeleri ile ulus devletler kurulmuştur. Fakat çeşitli savaşlar ve değişen siyasî-coğrafi sınırlar, ülkenin ana unsuruna kıyasla, sayıca daha az olan çeşitli millî grupların da

aynı sınırlar içerisinde kalarak yıkılan imparatorluklar üzerine inşa edilen bu millî devletlerin içerisinde yer almasına neden olmuştur. Böylelikle “azınlık” olarak adlandırılan bu millî grupların “çoğunluğu” oluşturan ana unsurların yönetimi altında kaldıkları bilinen bir gerçektir.

Hatıralar çerçevesinde, Bulgar milletinin devletin ana unsurunu oluşturduğu Bulgaristan Devleti içerisinde Türklerle beraber çok sayıda farklı millî unsurun bu devlet sınırları içerisinde yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla biz, Bulgaristan topraklarında birbiri ile beraber yaşayan çok çeşitli millî unsurların kendilerini ve birbirlerini nasıl tanımladıklarını, birbirleri ile olan ilişkilerine kısaca değinmek istiyoruz.

2.1. Türkler

Balkanlar bölgesinde, kendilerini “Evlad-ı Fatihan” olarak tanımlayan büyük bir Türk nüfusu Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları dışında kalarak “azınlık” hüviyetinde varlıklarını sürdürmeye başlamışlardır. Bu bakımdan, bahsettiğimiz “Evlad-ı Fatihan” Türklerin büyük ve önemli kollarından birisini teşkil eden Bulgaristan Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olarak Bulgaristan Devleti’nin sınırları içinde, Bulgar milletinin egemenliği altında kalmışlardır. “Evlad-ı Fatihan” (Fatihlerin torunu/soyu) olarak adlandırılan Bulgaristan Türklerinin kendilerini Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olarak görmeleri gibi, yeni devletin hâkim gücü Bulgar milletinin de bu Türkleri aynı şekilde değerlendirmiş ve kendilerini 500 yıl boyunca “esaret” altında tutan Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma bu Türkleri, hangi siyasî yönetim döneminde olursa olsun, baskı altında tutmuştur.

Ahmet Ş. Şerefli, “Evlad-ı Fatihan” Bulgaristan Türklerinin Bulgar milleti tarafından “istilacı ataların torunları” olarak algılandıklarını ve bu sebeple ağır bir baskı altında tutulduklarını belirtmektedir. Ayrıca yazarın; *“Geçmişleri sabıkalı olduğu için, onlar geleceğe güvenle bakma hakkından yoksundular”*(Şerefli, *Giderayak* 19) diyerek, Osmanlı İmparatorluğu’nun geçmişteki “suçlarının” Bulgar milleti tarafından, çeşitli baskılar altında bırakılarak Bulgaristan Türklerine ödetilmek istendiğini ve bu durumun hem Türklerin kendi geleceklerine hem de Bulgar milletine duydukları güven duygusunun zedelenmesine yol açtığını belirttiği görülmektedir.

Osman Kılıç, Osmanlı döneminin birer canlı mirası olan ve yeni yönetim altında bu mirasın hatıraları ile yaşayan Bulgaristan Türklerini kendi içerisinde köylerde yaşayanlar ve şehirlerde yaşayanlar olarak iki grupta ele almaktadır. İki gruba ayırdığı Türklerin büyük çoğunluğunun köylerde yaşayarak tarımla uğraştıklarını, bir kısım Türklerin de şehirlerde yaşayarak çeşitli zanaatlar ve ticaretle meşgul olduklarını da belirtmektedir (45-46). Buradan hareketle ekonomik baskılar altında ezilen, kendilerine ait okulların kapatılarak eğitim hayatının dışında bırakılmaları

sebebiyle kendilerini geliştirmeleri engellenen Bulgaristan Türklerinin, köylerde “ırgatlık”, şehirlerde ise “hamallık” gibi işlerde çalışmaya mahkûm edildiğini söyleyebiliriz.

Osman Gülmen'in de Osman Kılıç'ın yukarıdaki görüşünü destekleyerek Bulgaristan Türklerini her yönüyle kenara itilmiş, her çeşit haklardan yoksun, cahil, fakirleştirilmiş, parçalanmış, siyasî, iktisadî ve kültürel açılardan haklarını savunacak hiçbir örgütleri olmayan insanlar yığından ibaret bir topluluk olarak tasvir ettiği görülmektedir (Gülmen, Anıları 31).

Türk toplumunu tanıtmaya devam eden Osman Kılıç ayrıca, Türklerin ilk olarak yardımlaşma duyguları çok yüksek insanlar olduklarını, bu insanların yalan söylemeyi ayıp ve günah saydıklarını ve aralarında insan öldürme gibi vakıaların meydana gelmesinin imkânsız yakın olduğunu belirtmektedir (348). Dolayısıyla Türklerin Osman Kılıç tarafından “yardımseverlik” ve “misafirperverlik” gibi meziyetler altında yalan ve şiddet olaylarına karışmadan kendi içinde yaşayan mazbut insanlar olarak tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Mahmut N. Deliorman da, uzun yıllar boyunca Bükreş elçiliği yapan ve bu vesileyle Deliorman, Dobruca Türkleri ile sık sık bir araya gelme fırsatı yakalayan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bulgaristan Türklerini şöyle tasvir ettiğini belirtmektedir: “*Bu Türkler yalan, iftira, dedikodu, hile, düzenbazlık, borç ödememek, itaatsizlik, namussuzluk bilmiyorlardı. Ahlâkları gayet metin ve sağlamdı. Milliyetlerine, din ve âdetlerine sadık ve merbut idiler.*” (18-19). Bunun yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli de Bulgarların gözünden Türklerin nasıl tasvir edildiklerini şöyle kaleme almıştır: “*Doğduğum, büyüdüğüm topraklarda Türk'ün imajı bir canavar olarak çiziliyordu. Çizgi filmlerinde, çocuk dergilerinde, gazetelerinde, çizgi romanlarına Türk'ün imajı korkunçtu: Ağızında bir kama, iki elinde iki tabanca insan avı peşinde koşuyor; sadece kan akıtıyor ve kelle uçuruyordu. Büyüyen nesil tarih kitaplarında sözü edilen Türkleri böyle bildiler, tanıdılar ve belleklerine kazıdılar.*” (Şerefli, Giderayak 280-281). Burada Türklerin Osman Kılıç ve diğer yazarların çizdiği mazbut, munis insanlar yerine, aşırı milliyetçi Bulgarlarca, baştan ayağa silahlı, elleri kanlı ve tüm amaçları insan avı olan barbarlar olarak tasvir edildikleri ve Bulgarların millî tarih algılarının bu imaj üstüne kurularak çeşitli basın-yayın araçlarıyla çocuk yaşlardan itibaren bu insanlara aşılandığı görülmektedir. Bu bağlamda Bulgarların bütün tarih anlayışlarını “Türk esareti” ve “Türk karşıtlığı” olguları üzerine inşa ettiklerini ve bu olguları “Canavar Türkler” tasvirleri ile canlı tutarak Bulgar toplumu içerisinde Türk karşıtı bir düşüncenin meydana gelmesine sebep olduklarını söyleyebiliriz. Tabi ki oluşturulan bu algının Türk kanadı içerisinde “Bulgar karşıtlığı” olarak etkisini gösterdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Embiya Çavuş da, Türklerin Bulgarlar tarafından “düşman” olarak görüldüklerini, Bulgarların Türkleri hiç yerine koyduklarını, bu sebeple Türklerin Bulgaristan yönetimlerine sadakat göstermek mecburiyetinde olmadıklarını ve “Evlad-ı

Fatihhan" olarak bu düşmanlığa cevap vermek zorunda olduklarını belirtmektedir (10). Yalnız bu durumun yanlış anlaşılmasının önüne geçmek için Ahmet Yücetürk, bu hareketin Bulgar milletine yönelik bir hareket olmadığını şöyle açıklamaktadır: *"Bizim "çarpişmamız" normal Bulgarlarla değildi, aksine bizi zorlayan ve te-rörize eden, isimlerimizi ve diğer azınlık haklarımızı zulümle alan iktidar makam-larıyla idi."* (40).

Toparlayacak olursak kendilerinin mazbut ve munis insanlar olduklarını çe-şitli örneklerle destekleyen "Evlad-ı Fatihhan" Bulgaristan Türklerinin ülke yöneti-mindeki gerek aşırı milliyetçi "faşist" Bulgarlar gerekse kızıl Bulgar komünistleri tarafından Osmanlı "esaret" döneminin artıkları olarak görüldükleri ve bu min-valde, çeşitli baskı ve zulüm unsurlarına maruz bırakıldıkları söylenebilir. Aşırı milliyetçi Bulgarlar tarafından pekiştirilen bu "Türk karşıtlığı" durumunun ise Türkler arasında, kaçınılmaz bir sonuç olarak, "Bulgar karşıtlığı" fikrini ortaya çı-kardığını fakat Bulgarların aksine, Bulgaristan Türklerinin devlet yönetimindeki Bulgarlar ile sıradan Bulgar halkı arasında bir ayırım yaparak karşıtlık düşüncesini daha çok "yönetim karşıtlığı" olarak değerlendirdiklerini de söyleyebiliriz.

2.2. Gagauzlar

Karadeniz'in batı kıyısından başlayarak Bulgaristan'ın Razgrat, Varna, Pro-vadı, Şumnu, Tutrakan, Silistre ve Dobruca'ya doğru ilerleyen kuzeydoğu şeridi boyunca uzanan şehirlerinde, Basarebya'nın Komrat, İsmail, Akkermen, Ça-dır-lunga, Bender bölgelerinde, Tuna yatağı ve Edirne çevresinde yaşayan Ga-gauzlar'ın ana dili Türkçe olmakla beraber dinî olarak Doğu Ortodoks kilisesine bağlıdırlar. Bu insanlar mensup oldukları Hristiyanlık dini sebebiyle uzun yıllar boyunca gerek Ruslar ve Yunanlar gerekse Romenler ve Bulgarlar tarafından asi-mile edilmeye çalışılmış fakat Gagauzlar kendi Türk kimliklerini, ana dilleri Türk-çeyi ve gelenek-göreneklerini muhafaza etmişlerdir.

Rusya'da ilk defa 1817 sayımlarında Gagauz isminin zikredildiğini belirten Ahmet Cebeci, Rus yöneticilerin Gagauzları ve Gagauzların da kendilerini şöyle tarif ettiklerini belirtmektedir: *"Biz Rumeli'den getirdiğimiz insanları Basarab-ya topraklarına yerleştirirken bir kısım halk dedi ki, Biz Bulgarlarla aynı köyde olmak istemiyoruz, 'niçin siz Bulgar değil misiniz? Diye sorunca, hayır biz Bulgar değiliz, bize Gagauz derler, biz Hristiyan Türkleriz, biz Türkçe konuşuruz, Bulgar-larla anlaşamayız, bizim onlarla hiçbir alâkamız yok, bizimle kavgalılar, onlarla anlaşamıyoruz, o yüzden ayrı köy kurmak istiyoruz', demişlerdir."* (197). Buradaki alıntıdan da görüleceği üzere, Gagauzların kendilerini "Hristiyan Türkler" olarak tanımladıkları ve kendilerini Slavlaşarak Türk özelliklerini yitiren Bulgarlardan ayırdıkları görülmektedir. Dolayısıyla mensup oldukları din münasebetiyle kolay etki altına alınacakları düşüncesiyle, özellikle nüfus sayımlarında, Bulgarlar için Bulgar, Yunanlar için Yunan olarak kabul edilen Gagauzların, hatıralar içerisinde

kendilerini Türk, dillerini de Türkçe olarak ilan ettiklerini görmekteyiz. Dinî unsurları farklı olsa dâhi bu insanların Bulgarlar veya Yunanlardan ziyade aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan Türklere yakınlık gösterdikleri, ayrıca aralarında sevgi, saygı ve güvene dayalı bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz.

2.3. Pomaklar

Gagauzlar gibi, XI. yüzyılda Orta Asya topraklarını kat ederek Karadeniz'in kuzeyinden Ukrayna ve Romanya'ya buradan ise Bulgaristan ve çevresine gelip yerleşen Kuman-Kıpçak ve Peçenek Türklerinin soyundan olan Pomaklar; ilk olarak Dobruca, Rodoplar ve Doğu Makedonya topraklarına yerleşmişlerdir. Özellikle Plevne, Filibe, Teteven, Lofça, Selânik, İşkodra, Kosova, Manastır bölgelerinde yaşamışlardır. Günümüzde ise sayıları 750 bin ile 850 bin civarında olan Pomaklar; çoğunlukla Trakya, Pirin, Vardar bölgeleri ve Doğu Rodoplar'dan Arnavutluk'a doğru uzanan dağlık alanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler (Alp 5-17; Çavuşoğlu 16).

Müslüman olmalarının yanı sıra dillerinin Bulgarcaya yakın olması ve Bulgarca konuşmaları sebebiyle Bulgarlar, Pomakları "Bulgar Müslümanı" (*Bilgaromohamedani*)³ olarak isimlendirmişler ve onları "sadık, güvenilir vatandaşlar" olarak görmeseler dâhi nüfus sayımlarında kendilerinden saydıklarını belirten Osman Gülmen, Müslüman Pomakları şu şekilde tanıtmaktadır: "*Pomakların dinî inançları aynı Türklerinki gibidir. Onlar da Sünni ve Hanefidirler Kuran okurlar, namaz kılarlar, oruç tutarlar camileri ve mescitleri vardır. Türklerle kız alışverişinde hiçbir mahzur görmezler, aynı bizim gibi mevlüt ve Türkçe dualar okurlar ve Türkiye'ye de bir kurtarıcı gözüyle bakarlar onların da Türkiye'de akrabaları vardır.*" (Gülmen, Anıları 68). Osman Kılıç da Belene'de kaldığı sırada Kâşif isminde bir Pomak ile tanıştığını belirterek Pomakları şöyle tanıtmıştır:

"Mahkûmlar arasında bize çok büyük yakınlık gösteren bir arkadaşımız vardı: Kâşif. Aramızda Pomak Kâşif olarak tanınmıştı. (...) Bu adamcağız, Rodop havalisinde, yunan hududuna yakın bir köydendi, dinleri İslâm'dı, yaşlıları güzel Türkçe bilirdi. Bulgarlar onları, millî menşeleri itibariyle Bulgar saymalarına rağmen, Pomaklar bize daha büyük bir yakınlık ve samimiyet gösterirler, kendilerini her bakımdan bizden sayarlar. Dinî hassasiyetleri çok yüksektir. İçki içmezler, katıyen domuz eti yemezler. "Biz, Türk oğlu Türküz", "Müslümanız" der, başka bir şey demezler." (555-556).

2011 yılında Bulgaristan'ın çeşitli Pomak köylerinde toplantılara katılan Ah-

³ Bu isimlendirme sadece Pomak Türkleri için değil aynı zamanda, özellikle 1984-1989 yılları arasında, tüm Bulgaristan Türkleri için de kullanılmıştır. Bu isimlendirme ile Bulgaristan Türklerinin tamamı "Müslüman Bulgarlar" olarak kabul edilmiş ve böylece T. Jivkov'un başında bulunduğu Komünist Bulgar yönetimi "Bulgaristan'da Türk yoktur!" lafzını söyleyebilme cesaretini kendinde bulabilmiştir.

met Cebeci de, bu insanların çocuklarının Türkçe öğrenmelerini ve Türkiye’de okumalarını istediklerini, kendilerinin de Türkçe öğrenerek Bulgarca konuşmayı bırakmak istediklerini, bu sebeple Türkçe kurslar ve Türk okullarının açılmasını arzuladıklarını aktarmaktadır (260-261). Dolayısıyla biz, yukarıdaki bilgilerden hareketle bir topluluğun kendi millî aidiyetini beyan etme özgürlüğünün bulunduğu, bu sebeple Pomaklar üzerindeki “Bılgaromohamedani” gibi dış isimlendirmelerin kabul edilemeyeceğini, bu insanların kendilerini Slav kökenli Müslüman Bulgarlar olarak değil, tam aksine, Şamanist Kuman kökenli Müslüman Türkler olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Ayrıca yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Bulgarlaşmayı kabul etmeyen Pomak Türklerinin de diğer Bulgaristan Türkleri ve Gagauzlar ile birlikte Belene gibi ceza kamplarına gönderildikleri de anlaşılmaktadır.

2.4. Çingeneler

Ahmet Ş. Şerefli, nesiller boyunca bir kültür birikimi ortaya koymamış Çingenelerin Bulgaristan’da 500 bin kişilik bir azınlık grubu oluşturduklarını ve bu gruba mensup olan Çingenelerin; Bulgaristan’ın sokak süpürgeçileri, tuvalet ve kanal temizleyicileri, bulaşıkçıları olarak görüldüğünü yazmaktadır. Yazar aynı zamanda hak, adalet ve özgürlük gibi kavramlardan pay alamamış bu insanları işaret etmek için kullanılan “Çingene” kelimesinin Bulgarların dilinde Türkleri aşağılamak için kullanılan bir küfür olarak kullanıldığını da belirtmektedir. Ayrıca Ahmet Ş. Şerefli, Bulgaristan Çingenelerini kendi içerisinde üç gruba ayırarak şöyle tasnif etmiştir:

1. Grup: Türk Çingeneleri; Türkler ile ortak alanlarda yaşayan ve zamanla Müslümanlaşan Çingeneler,

2. Grup: Bulgar Çingeneleri; Bulgar ile Ortak alanlarda yaşayan ve zamanla Hristiyanlaşan Çingeneler,

3. Grup: Romen Çingeneleri; Romenlerin (Ulah) tesiri altında kalan Çingeneler (Şerefli, Türk Doğduk 159).

Hatıralar içerisinde Bulgaristan’daki diğer azınlıklara uygulanan baskı ve şiddet unsurlarına aynı şekilde maruz kalmalarına rağmen Çingenelerin bir millet oluşturmamaları ve kültürel bir birikimlerinin olmamaları sebebiyle düğün, cenaze vb. gibi uygulamalarda diğer azınlıklara göre daha serbest bırakıldıkları, Bulgarların onların kültürsüzlüğü ile alay ettikleri ve Çingenelerden tek beklentilerinin çok çocuk doğurmamaları olduğundan da bahsedilmektedir (Şerefli, Türk Doğduk 159-241). Bunların yanı sıra Ahmet Cebeci, Çingeneler içerisinde Türk Çingenesi olarak adlandırılan kesimin kendilerine “Millet” dediklerini ve kendilerini tanımlarken; *“biz Çingene değiliz, Çingeneye bilmeyiz, biz Türküz, Türkçe konuşuruz, Türk’ün fukarasıyız, bize usta denir”* dediklerini aktarmaktadır (155).

Ayrıca Ahmet Cebeci, Sofya Hukuk Fakültesi'nde çalışan İvanka Tomova isimli bir akademisyenin "Bulgaristan'da Çingeneler" adlı bir çalışma yaptığını ve Müslüman Çingenelerin Çingeneliği asla kabul etmediklerini belirttiğini aktarmaktadır. İvanka Tomova'nın da bu Çingenelerin kendileri için Çingenece bilmediklerini, Türkçe konuştuklarını beyan ettiklerini ve bu bilgiye dayanarak Türk olduklarını fakat fakir oldukları için kendilerine Çingene dendiğini söylediklerini, sonuç olarak Türk olduklarında ısrar ettiklerini bildirdiğini de aktarmaktadır (253-254).

Askerlik görevini yaptığı sıralarda kendisine bir koro oluşturması için dört Çingene müzisyenin getirildiğini anlatan Ahmet Cebeci, bu Çingenelerden üçünün Romen, geri kalanının ise Bulgar Çingenesi olduğunu ve bu Bulgar Çingenesinin "*ben Bulgar Çingenesiyim, bunlar Romen Çingenesi, bunlar cahil Çingene bunların müzikten de anladığı yok*" dediğini aktarmaktadır (67). Dolayısıyla, farklı millet unsurları ile ilişkilerine göre şekil alarak o milletin yaşam koşulları ve kültürel değerlerine uyum sağlamaya çalışan, bu sebeple farklı şekillerde isimlendirilen Çingenelerin bu ayrımı kendi içlerinde de birbirleri ile olan ilişkilerine yansıttığını söyleyebiliriz.

2.5. Bulgarlar

Tarihî olaylar silsilesi içerisinde Bulgar milletin siyâsî ve dinî bağımsızlık hareketi için atılan önemli iki adım bulunmaktadır. Bu amaçla atılan adımlardan ilki; Rum Ortodoks Kilisesi'nin (Fener Rum Patrikhanesi) Bulgar milleti üzerindeki dinî etkilerini ortadan kaldırmak için bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulmasıdır. Bağımsız bir Bulgar kilisesinin teşekkülü için Osmanlı Padişahına başvuran Bulgarlar, bu isteklerine Sultan Abdülaziz'in 1870 tarihli Padişah Fermanı ile kavuşarak, Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrı bir Bulgar Piskoposluğu'nu Osmanlı İmparatorluğu'nun desteği ile kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin sağladığı bu imkân ile Bulgar milleti, kendi kiliselerini vücuda getirmiş ve bu kiliselerde Bulgar din adamları yetiştirmeye, dua ve ibadetlerini de Bulgarca yapmaya başlamıştır.

Böylelikle dinî bağımsızlıklarını elde eden Bulgarlar, tam bağımsızlık amacıyla, ikinci adım olarak Osmanlı (Türk) idarî egemenliğine karşı mücadele hareketleri başlatmışlardır. Bu amaçla birçok Bulgar genci dış ülkelere eğitim için gönderilmiş, halk arasında Bulgar milletin bağımsızlığı ve onlara göre "Osmanlı esareti" ile ilgili propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Yurt dışında eğitim alan gençlerin yurda dönmesinin ardından kilise (papazlar) ve okullar (öğretmenler) aracılığıyla bu propagandalar halk arasında "Türk karşıtlığı" şekline bürünerek devam etmiş ve bu propagandalar sonucunda meydana gelen olaylar, "Osmanlı'da Bulgar Ayaklanmaları/İsyanları" adıyla tarihe geçmiştir (Gülmen, Esintiler 11-12-23).

Dolayısıyla daha sonraları anaokulundan itibaren Bulgar gençlerine Türkle-

re karşı mücadele etmeleri, kendilerince “Türk esaretine” karşı çeşitli isyanlara katılmaları sebebiyle Bulgar tarihinin merkezine oturtulmuş Vasil Levski, Hristo Botev gibi Bulgar eşkiya/komitacılarının rol model olarak gösterildiğini ve insanların bu yönde “Türk düşmanı” olarak eğitildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Resmî Bulgar tarih anlayışının aynı çerçevede “Türk düşmanlığı” üzerine kurulu olduğunu dile getiren Osman Kılıç da bizim bu görüşümüzü ve Bulgarların Türklere yönelik bakış açısını; “*Türklere ilmî, iktisadî ve bedenî gerilik*” cümlesiyle kısaca özetlemektedir (120). Ahmet Cebeci de aşırı milliyetçi Bulgarların dilinde Türklerin “Çingene” ve “Pis Çingene” şeklinde aşağılamak için vasıflandırıldığını yazmaktadır (156). Bulgaristan’da döneminin en önemli Bulgar caz müzisyenlerinden Kameliya Todorova’nın Amerika’ya iltica etmesinin ardından Todorova’nın yerini Yıldız İbrahimova’nın aldığını belirten Ahmet Ş. Şerefli, konser salonlarındaki Bulgarların Y. İbrahimova için “*Harika ama Çingene!...*” diyerek sanatçının Türk kimliğini aşağıladıklarını yazmaktadır (Şerefli, Türk Doğduk 257). Mehmet Türker’de Bulgarların “ibrikçi” diyerek Türkleri alaya aldıklarını belirtmektedir (17). Yukarıdaki yazarların belirttiği bu aşağılama durumunun yanında Osman Kılıç da “barbarlar” ve “fanatikler” gibi isimlendirmelerle de Türklere duyulan nefret duygusunun dile getirildiğini belirtmiştir (326). Bulgar tarih kitaplarında Türk kelimesi yerine “barbarlar” yazıldığını, bu sebeple aşağılanacakları düşüncesiyle Türk çocuklarının “ben Türk’üm” diyemediklerini belirten Ahmet Ş. Şerefli’nin de bu bilgileri onayladığını söyleyebiliriz (Şerefli, Türk Doğduk 113). 3 Mart “Kurtuluş Günü/Bayramı” etkinlikleri çerçevesinde Şıpka tepesine yerleştirilen Süleyman Paşa ve bir tabur Osmanlı askeri maketlerinin, elleri kılıçlı atlı Bulgarlar tarafından alkış tufanı içerisinde parçalandığını anlatan Rafet Ulutürk’ün de günümüzde dâhi bu tarihî “öç” anlayışının çeşitli törenlerle devam ettirildiğini belirttiğini söyleyebiliriz (Ulutürk, Türk Dünyasında 104).

Hatıralar içerisinde genellikle aşırı milliyetçi Bulgarlar ve sebep oldukları zararlardan bahsedilmekle beraber, özellikle komünist yöneticiler tarafından aşırı derecede korkutulmaları sebebiyle yaşanan olaylara açıkça ses çıkaramayan Bulgar halkı içerisinde, Türklere uygulanan baskı ve şiddet unsurlarını tasvip etmeyecek Türklere yardımcı olmaya çalışan bir kesimden de bahsedilmektedir. Bu kesimin içerisinde yer alan ılımlı Bulgarlar, Türklere karşı izlenen politikalara karşı ses çıkarmamaları için korkutulmuş, ayrıca uygulanan bu politikalara meşru bir zemin oluşturmak için bu Bulgarlar arasında Türklere karşı güvensizlik duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla Bulgar milleti arasında çeşitli söylentilerin çıkarıldığını belirten Ahmet Ş. Şerefli, şehirlerarası yolculukları sırasında Bulgarların; bir Türk gencinin 70 bin nüfuslu Razgrat’ın içme suyu ihtiyacını karşılayan Beli Lom (Ak Lom) barajına zehir atmak üzereyken suçüstü yakalandığını, Popovo kasabasında görevli bir Türk eczacının Bulgarlara ölüme sebep olacak ilaçlar verdiğini, Hasköy şehrinde

ise bir Türk ebesinin yeni doğan Bulgar çocuklarını iğne ile öldürdüğünü konuştuklarına şahit olmuştur. (Şerefli, Türk Doğduk 269).

Türklerin Bulgarlaştırılması politikalarının son hız devam ettiği günlerde İçişleri Bakanlığı mensuplarının ulusal toplantısında söz alan Şumnu Emniyet Müdürü General Kasabov: *“Ben Türk mahallesinde doğup büyüdüm. Türkleri iyi tanıyorum. Onlar devletine sadık vatandaşlardır!”* demiştir. Mestanlı İlçe Emniyet Müdürü Albay Kalinov ise görevinden istifa ettiğini bildirdiği dilekçesinde: *“Türk yurttaşlarımızın yüzüne bakmaya utanıyorum...”* demiştir. Kırcaali Sancak Emniyet Müdürlüğü nezdindeki 6. Şube'nin (Gizli Servis) Şef Yardımcısı, eski milletvekili Minço Minçev de görevinden istifa ederken: *“Ben felsefe okudum. Görevim insanların (Türklerin) adlarını değiştirmek değildir”* demiştir (Erdi 118).

Buradaki örneklerden hareketle; Türklerin Bulgarlaştırılması politikaları kapsamında Bulgarlar arasındaki bireysel dahi olsa çeşitli karşı çıkışların olduğunu ve bu insanların komünist propaganda altında ezilerek, seslerini kimseye duyuramadıklarını, fakat bir duruş sergileyerek önemli birer insanlık örneği gösterdiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Bulgar milletine mensup insanların çoğunun çeşitli şekillerde korkutulması, ezilmesi, “halk düşmanı” ilan edilerek hapsedilmesi ve intihara sürüklenmesi sonucunda susturularak Türklere yönelik toplumsal yardımlarda bulunmaları engellenmişse de bazı sağduyulu Bulgarlar, bireysel olarak ellerinden geldiğince Türklere çeşitli şekillerde yardımcı olmaya çalışmışlardır. Türkler için küçük ama zor zamanlarda gösterilmeleri sebebiyle oldukça değerli olan bu yardımlar Türklerin Bulgarlar hakkındaki düşüncelerini etkileyerek, bizce, Türk-Bulgar dostluğunun pekiştirilmesi adına katkı sağlamıştır.

Dolayısıyla hatıralar içerisinde gerek “faşist” gerek komünist olsun, rejimin hışımına uğrayan Bulgarların bu süreç içerisinde kendilerini, aynı şartlar altında ezilen Bulgaristan Türkleri ile kader ortağı olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Bulgaristan Türklerinin de bu zor şartlar altında kendilerine en ufak bir yardım ve dostluk örneği gösteren Bulgarları “kardeşleri” gibi görerek minnet ile andıklarını fakat çoğunlukla komünist yönetimin aşırı milliyetçi politikalarını destekleyen Bulgarların Türklere yönelik kötü davranışları ve olumsuz düşünceleri sebebiyle genel olarak Bulgar milletine karşı soğuk olduklarını söyleyebiliriz.

2.6. Ruslar

Her alanda Rus modelini örnek alarak hayatlarına uygulayan Bulgarlar için Rus milleti, kendilerini iki kere “özgürleştirmiş”, bu bakımdan Bulgar milletinin sevgi ve saygılarını kazanmışlardır. Bulgar milleti için, Ruslar ilk olarak Bulgarları Osmanlı (Türk) “esareti” altından, ikinci olarak ise “faşizm” yönetiminden kurtarmıştır.

Ruslara olan bağlılığın siyasî alandaki yansımalarını Embiya Çavuş, II. Dünya

Savaşı sırasında Hitler'in geri çekilmeye başlayan Alman ordularını desteklemeleri için müttefiki Çar Boris'ten asker istediğini, fakat Çar Boris'in "*Bulgarlar, Rusları Bulgar milletinin dedesi kabul eder. Bulgar askerleri Ruslara karşı savaşmaz!*" diyerek reddettiğini, gösterdiği bu duruşun ise sonradan hayatına mal olduğunu aktararak göstermektedir (38). Aynı konuya sosyal alanlardan hareketle değinen Osman Kılıç ise Komünizm ideolojisinde milliyetçiliğin affedilemez bir suç olarak görüldüğünü, fakat konu Rus milliyetçiliğine geldiği zaman bu görüşün işlevini kaybettiğini, Rus dilini en büyük dil ve Rus edebiyatını en büyük edebiyat ilân eden insanların milliyetçilikle suçlanmayıp aksine ödüllendirildiğini, hatta Rus milleti tarihin en büyük milletidir diyenlerin kahraman ilân edildiklerini yazmaktadır (334).

Yukarıdaki ifadeler Bulgarların büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmekle beraber, Rusların aslında Bulgarları kurtarmadığını, aksine kendi etkileri altına alarak Ruslaştırmaya çalıştıklarını düşünen Bulgarlar da bulunmaktadır. Bu konu hakkındaki en ilgi çekici örneği, Vakit Gazetesi'nde beraber çalıştıkları Niyazi Ahmet Banoğlu'nun bir yazını aktaran M. N. Deliorman vermektedir. Şöyle ki, 1944 yılında Vakit gazetesini arayarak M. N. Deliorman'a ulaşmaya çalışan Bulgaristan Başbakanı Bagryanov, kendisine önemli bir mektup yolladığını bildirmiştir. Bir gün sonra Vakit Gazetesi bünyesinde Bulgaristan'ın Türkiye Basın Ateşesi Liyakof ve mektubu M. N. Deliorman'a ulaştırmakla vazifeli Muşanov'un da katılımlarıyla gizli bir toplantı yapmışlar, toplantıda okunan bu mektup içerisinde Bagryanov'un özetle çekilen Alman ordularının Bulgaristan'ı boşalttıklarını ve bunun neticesinde yakın zamanda Rus ordularının Bulgaristan'a gireceğini yazdığını aktarmışlardır. Mektubun devamında ise Başbakan Bagryanov, bu durumun sonucunda Bulgaristan'ın ebediyen Rus zincirlerine vurulacağını, bunu önlemek için Türk ordusunun Bulgar topraklarına girerek buraları işgal etmesini ve Ruslara karşı bir cephe açarak Rus ordularının Bulgaristan'a girmesine mani olmasını teklif etmiştir. Bu haber Asım Us tarafından Ankara'ya İsmet İnönü hükümetine bildirilmişse de, hükümetin cevabı Türkiye'nin böyle nazik bir devirde macera peşinde koşamayacağı şeklinde olmuştur (24-25).

Burada dikkat çeken nokta, Rusları "dedeleri" olarak gören Bulgar miletine mensup bir Başbakanın, ülkesinin Ruslar tarafından ikinci kere "kurtarılmasının" Bulgarların boynuna geçirilen Rus zincirlerini daha da sıkılaştıracağını düşünerek karşı önlemler alamaya çalışmasıdır.

Embiya Çavuş'un Varna cezaevinde tanıştığı komünist karşıtı örgüt üyesi "faşist" Bulgar kadını ise kendisine şöyle demiştir; "*Bulgar milleti olarak, Ruslara dedemiz deyip, sevgi şarkıları okutuyorduk. Hâlbuki onlar, mal, mülk ve tarlalarımızı aldılar. Köyümüzden nice dürüst insanların bazılarını köy meydanlarında kuşuna dizdiler. (...) Vatanımız ve milletimiz 500 yıllık Osmanlı esaretinde bugünkü haksız ve esaretlere maruz kalmamıştır. Şimdi hâlimiz ne olacaktır Allahım?"* (99-100).

Buradaki bilgilerden hareketle 1944 yılından sonra genel olarak komünist karşıtı Bulgarların, kendilerini “özgürleştiren” Rus “dedelerinin” egemenlik dönemini Osmanlı “esaret” dönemi ile kıyasladıklarını ve “esaret” olarak adlandırdıkları bu Türk idaresi dönemini daha yaşanılabilir olarak kabul ettiklerini söylememiz mümkündür.

Ayrıca Bulgarlar arasında ortaya çıkan bu Ruslaşma karşıtı tepkilerin daha çok komünist düzene karşı gösterilen tepkiler olduğunu, Bulgar milleti içerisinde tam anlamıyla “Rus karşıtı” olarak düşünülebilecek bir akımın ortaya çıkmadığını söyleyebiliriz. Zira hatıralar içerisinde Ruslaşmaktan şikâyet eden milliyetçi Bulgarların, çoğunlukla “faşist” dönem devlet görevlileri ve memurları olduğu ve bu insanların Bulgar milletinin, komünizmin “sosyalist toplum” anlayışı içerisinde eritilmesine karşı olduklarını, yoksa kendilerini Türk idaresinden “kurtaran” Ruslara karşı minnet dolu olduklarının görülmesi bu fikrimizi desteklemektedir. İstisnaların kaideyi bozmaması sebebiyle, genel olarak hatıralar içerisinde Rusların Bulgar tarihi ve milleti için önemli bir unsur olarak yer aldığını söylememiz mümkündür.⁴

3. Bulgaristan Türklerinde Millî Bilinç ve Tarih Algısı

1960'lı yıllardan itibaren Bulgar yönetimleri, Bulgaristan Türklerine Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı fethi sırasında zorla Müslümanlaştırılarak Türkleştirilmiş Bulgarların torunları oldukları ve yeniçeri soyundan geldiklerini belirterek Bulgaristan Türklerinin aslında Bulgarlardan ayrı bir etnik grup teşkil etmediğini dile getirmeye başlamıştır. İsmail Cambazov bu yeniçeri neslinden gelenlerin dışında, bazı insanların ise Osmanlı erkeklerinin zorla sahip olduğu Bulgar kızlarının torunları oldukları gibi bir görüşün ortaya atıldığını da belirtmiştir. Profesör Petr Petrov, Straşimir Dimitrov, Asparuh Velkov, Georgi Georgiev, Nikolay Mizov, Orlin Zagarov, Girgin Girginov, Gani Ganev gibi tarihçi ve bilim adamları eserlerinde bu konuları işleyerek Bulgaristan Türklerinin “Bulgar” kökenli olduklarını “kanıtlamaya” çalışmışlardır (Cambazov 257; Erdi 44).

Bu tarihî olgunun “kanıtlanması” için eski Türk mezarları açılarak, Bulgar görevliler tarafından önceden içine atılan, paslı haçlar “bulunmuş” ve böylece bu mezarlarda yatanların aslında Hristiyan Bulgarlar oldukları, Türk baskısı ile görünüşte Müslüman olarak yaşasalar da cenazelerini gizlice haç ile gömüldükleri söylenmiştir (Ardagil 5). Bulgar araştırmacıları Türkleri “Bulgar” asıllı çıkarmak için Türklerin yaşadıkları bölgelerdeki yer adlarından da faydalanmışlardır. Ömer O. Erendoruk, “Gâvur Harmanı” ve “Kilise Dere” gibi yer adlarından hareketle,

⁴ Hatıralar içerisinde Burada bahsi geçen millî gruplar ve azınlıkların yanı sıra Azerbaycan Türkleri, Almanlar, Macarlar, Ermeniler, Yunanlar, Makedonlar, Şoplar, Boşnaklar, Rus Kazakları, Arnavutlar, Sırp, Hırvatlar, Tatarlar, Çuvaşlar, Yakutlar, Kırgızlar, Kazaklar, Romenler, Başkurtlar, Türkmenler, Irak Türkleri, Çeçenler, Kürtler ve Osetinler (Alanlar) gibi gruplardan da söz edilmektedir.

“Gâvur Bulgar demektir, Kilise de Hristiyan Bulgarlara aittir”, denilerek bu bölgede yaşayan Türk halkının Bulgar kökenli ilan edildiğini belirtmiştir (48-49).

Bunların yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli de, Türklerin bilimsel olarak “Bulgar” olduklarının ispatlanması ve bu durumun Türklere kabul ettirilmesinin sağlanması için uygulanan yöntemlerden bahsederken Burhanettin isimli bir arkadaşının anılarına yer vermiştir. Şöyle ki, kendilerinin Bulgar olduklarını kabul ve beyan ettiklerini bildiren dilekçeleri imzalamayan Burhanettin’in inatçılığını kırmak amacıyla onu bir odada ayna karşısına oturtmuşlardır. Görevli bir Bulgar yanına gelerek kendisinin bir antropolog olduğunu ve kafatası kemiklerinden kolayca insanların ırklarını tespit edebildiğini söylemiş ve ayna karşısında kendisini incelemeye başlamıştır. Burnun çok uzun değil, ucu az yuvarlak, elmacık kemiklerin pek belirsiz, çenen biraz söbü ve az yuvarlak diyerek çizdiği Burhanettin’in portresinin kendi Bulgar portresi ile aynı olduğunu, dolayısıyla kendisi bir Bulgar olduğu için aynı portreyi paylaşan Burhanettin’in de Bulgar olduğunu bilimsel olarak “kanıtlamıştır”. Burhanettin ise bu bilimsel “kanıtlara” karşı gelmeyi sürdürerek Bulgarlığı kabul etmediği için “aklından zoru var” denilerek akıl hastanesine kapatılmış ve “aklının yerine gelmesi” için en “bilimsel” yöntemlerden biri olan kızgın çubuklarla etlerin yakılması yöntemi ile “iyileştirilmeye” başlanmıştır (Şerefli, Giderayak 92).

Kendilerinin “Bulgar” kökenli olduklarının “kanıtlanmasına” ve bu yönde ağır baskı altında kalmalarına rağmen Bulgaristan Türkleri bu görüşü kabul etmeyecek, kendilerinin Anadolu kökenli ve “Evlad-ı Fatihan” torunu Türkler olduklarını beyan etmişlerdir. Hatıralar içerisinde de yazarlar kendi soy ve kökenleri ile ilgili çokça bilgi vermektedirler.⁵ Aşağıda kısaca bu bilgileri özetlemeye çalışacağız:

Mehmet Türker, soyunun yaklaşık iki yüz yıl önce Anadolu topraklarındaki Manisa bölgesinden kalkarak o zamanlar Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Doğu Rodoplar’ın Sindelli köyüne yerleşen Evlad-ı Fatihan Türklerle dayandığını dile getirmiştir (8).

Osman Gülmen de dedesi Kadir Hoca’nın kendisine, büyük dedeleri Hasan Paşa’nın Anadolu kökenli olduğunu, Bolu köylerinden askerlik görevi için kalkarak Balkanlar’a geldiğini ve burada evlenerek Arıkköy’e yerleştiğini anlattığından bahsetmiştir (Gülmen, Anıları 14).

Halil Uzunoğlu, “Uzunoğlu Ailesinin” Anadolu’ya aşiretler hâlinde gelen Ahadlar Yörük Türkmenlerinden olduğunu ve bu Türkmenlerin ilk olarak Antalya kazasına yerleştiklerini, Osmanlı’nın Balkanlar’a geçmesiyle beraber göç ederek

⁵ Burada ayrıca, Osmanlı öncesi olarak sınıflandırılacak ve genel olarak Balkanlar bölgesine, özel olarak ise Bulgaristan topraklarına yerleşen Hunlar, İskitler, Ogurlar, Kumanlar ve Peçenekler gibi çeşitli topluluklara ait geniş bir Türk varlığının bulunduğunu belirtmeliyiz.

çoğunlukla Gümölcine kazasına yerleştiklerini, bazılarının ise Rodoplar civarına yerleşerek Ahad Kebir ve Ahad Sağır isimli iki köy kurduklarını anlatmaktadır (11-12).

Ahmet Cebeci ise, "Cebeci Ailesi"nin Kayseri Yahyalı ve Toros yaylalarında yaşan Avşar Yörüklerinden olduğunu, bu Yörüklerin demircilerinin toplandıkları "Cebeci Cemaati"nin Erzurum, Batum, Trabzon, Ankara, İstanbul, Silistre ve Kayseri gibi şehirlere yerleştirilerek iskân edildiklerini belirtmiştir. Dedesi Cebeci Mehmet'in aşiret reisi olması sebebiyle Silistre'ye "Cebeci Başı" tayin edildiğini aktaran Ahmet Cebeci, 1808 yılında öldükten sonra yerine geçirilen oğlu Cebeci Osman'ın II. Mahmut'un yanında "has oda başılığı" ve "mehter takımı yöneticiliği" görevlerine getirildiğini, böylece ailesinin 18. yüzyılın sonlarına doğru Kayseri'den Balkanlar'a yerleştirilen Türklerden olduğunu dile getirmiştir (16-18).

Yukarıdaki örnekler dâhilinde, kendi Türk köken ve kimliklerinin son derece bilincinde olan ve her fırsatta "Evlad-ı Fatihan" torunu olmakla övünen Bulgaristan Türklerinin, ataları vasıtasıyla kendilerine aktarılan bu bilgileri muhafaza ederek bunları Bulgar propagandalarına karşı bir direniş unsuru olarak kullandıklarını söyleyebiliriz.

Bunların yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli'ye adım atması ile birlikte Balkan bölgesinde sanat değeri oldukça yüksek mimarî eserler meydana getirmeye başlamış ve Balkanlar'da yüzlerce han, hamam, kervansaray, kütüphane, şifa yurdu, medrese, ticarethane, saat kulesi, yol, köprü ve çeşme vücuda getirmiştir. Ayrıca sosyal bir devlet anlayışı güderek bölgede yaşayan insanlar arasında etnik kökene dayalı bir ayırım yapmamış ve bölge halkının bu mimarî eserlerden ortak istifade etmesini sağlamıştır. Osmanlı Türkleri, egemenlikleri altındaki azınlıklar arasında hiçbir zaman bir ayırım yapmamış, "İslâmiyet'te zorlama yoktur" ilkesinden hareket ederek azınlıkların dinî uygulamalarının yanı sıra eğitim hayatlarına da karışmamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Bağımsız bir Bulgar kilisesinin ve ayrı Bulgar liselerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun izni ile kurulması bu duruma en iyi örnektir. Bu duruma dair bir başka örnek ise Rila dağında bulunan ve bir yangın sonucu yarısı yanan Rila Manastırının Osmanlı Devleti'nin verdiği bir fermanla yeniden onarılmasıdır (Şerefli, Türk Doğduk 9-11; Şerefli, Önce Düşünceler 139).

Dolayısıyla Türklerin sağladığı bu hoşgörü ortamı içerisinde Bulgarlar diğer millî grupların arasında, özellikle de Yunanlara karşı, kendi varlıklarını beş yüz yıl boyunca koruma ve geliştirme imkânı bulabilmişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle ortaya Bulgaristan'da aynı hoşgörü unsurları Türklere karşı gösterilmemiş ve çeşitli baskı ve zulümlere maruz bırakılarak, doksan küsur senelik bir zaman diliminde asimile edilmeye çalışılmışlardır. Bu bakımdan hatıralar içerisinde ve Osmanlı hoşgörüsü çerçevesinde sıkça işlenen bir diğer konun

Bulgarların asimile edilerek Türkleştirilmemesi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin gücünün doruklarında olduğu bir dönemde zaman bakımından da, beş yüz yıl, müsait olduğu hâlde Türk yöneticileri tarafından böyle bir şeyin sözünün dâhi edilmemiş olması, Osmanlı-Türk hoşgörüsünün ulaştığı mertebeyi ortaya koyan bir durum olarak hatıralar içerisinde işlenmiştir.

Şimdiye kadar bahsettiğimiz konuları toparlayacak olursak, Bulgaristan Türklerinin Osmanlı-Türk tarihini azınlıklar açısından bir hoşgörü tarihi olarak gördüklerini, bazı Bulgarların da bu görüşe katılarak hatıralar içerisinde çeşitli vesilelerle bunu dile getirdiklerini söyleyebiliriz. Bu hoşgörü ortamından yararlanan Bulgarların ise, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra aynı hoşgörülü ortamı devam ettirmedikleri ve Türk azınlığını "Bulgar" kökenli ilan ederek asimile etmek için çeşitli politikalar izlediklerini de söylemek mümkündür. Bu politikalar karşısında millî kimliklerinin bilincinde olan Türkler arasında "atalarımız isteseydi siz Bulgarları 500 yıl içerisinde rahatlıkla ortadan kaldıracabilirdi" şeklinde özetlenebilecek bir görüşün ortaya çıktığını ve asimilasyona karşı bir ifade biçimi olarak kullanıldığını da belirtmeliyiz.

4. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Türk Aydınları

Bulgaristan Türklerine rehberlik ederek yol göstermesi gereken Türk aydınları, Bulgaristan Türkleri üzerindeki faaliyetlerini kendi içlerinde iki ayrı gruba bölünerek gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Birinci gruba; Nuri Turgut Adalı, Ömer Osman Erendoruk, Mehmet Türker, İsmail Kahraman, Ahmet Ş. Şerefli, Recep Küpçü, Mehmet Müzekkâ Con, Mehmet Sungur, Kadriye Latifova, Lamia Varnalı, Hasan Rodoplu, Ali Kadir, Rahim Recep, Süleyman Sırrı, Ahmet Kemal, Mahmut Necmettin Deliorman, Osman Kılıç ve aynı görüşleri paylaşan diğer aydınları dâhil edebiliriz.

Çeşitli meslek gruplarına mensup bu Türk aydınları Bulgar milleti ile "adaptasyon" hareketlerine karşı çıkarak Bulgaristan Türkleri içerisinde Türk millî kimliğinin ve Türkçenin korunması, yaşatılması için ellerinden geldiği kadar mücadele etmişlerdir. Bu sebeple Bulgar yöneticileri tarafından "milliyetçiler", "Kemalistler" "aşırıcular (ekstremistler)", "otonomi isteyenler", "yalan habercileri", "teröristler" gibi isimlerle itham edilerek ile cezaevi ve sürgünlere gönderilen bu aydınlar gerek tutum ve davranışları ile gerekse ortaya koydukları eserleri ile Bulgaristan Türklerinin varlık mücadelesine katkıda bulunmuşlardır. Hapishanelerde, ölüm kamplarında maruz kaldıkları en zor şartlar altında dâhi diğer Türkleri çevrelerine toplayarak onları aydınlatmaya devam etmişler, böylece Bulgaristan Türklerinin daha da "Türkleşmelerini" ve Bulgar yönetimine karşı daha bilinçli ve örgütsel direnç göstermelerini sağlamışlardır.

Bu Türk aydınlarının yanları sıra yer alan ikinci gruba ise; Hasan Karahüseyin

(Asen Karahanov Sevarski), Fehim Hüseyin, Fahri İlyas, Naci Ferhadov (Aleksey Brezinski), Şükrü Tahir (Orlin Zagarov), Fahrettin Halilov (Kamen Kalçev), Muhittin Mehmedov (Mihail Yançev), Ahmet Ademov (Andrey Andreev), Arzu Tahirova (Asya Taneva), Sait Kerimov (Ruslan Emilov), Mehmet Sansarov (Martin Martinov), Selim Bilâlov (Stilyan Bilyanov) gibi düşünen diğer yazarları dâhil edebiliriz.

Bu isimler birinci grubun aksine, kendi istek ve arzularıyla Bulgar isimlerini kabul ederek Bulgar olduklarını ilân ettikten sonra, takip ettikleri komünist ideoloji çerçevesinde Türk millî kimliğine ve Türkçeye karşı gösterdikleri zararlı tutum ve davranışları sebebiyle bazıları Bulgar yöneticileri tarafından Komünist Partisi içerisinde yüksek mevkilere bazıları ise devletin basın-yayın organlarında önemli şubelere getirilmişlerdir. Böylece Bulgarların, makamlarını ve yaşam koşullarını yükselttikleri Türk aydınlarını ve bu aydınların ortaya koydukları eserleri kendi emelleri doğrultusunda kullanarak Bulgaristan Türklerine, komünist ideolojiyi ve Bulgar isimlerini kabul ettikleri takdirde kendilerinin de bu aydınlar gibi rahat bir yaşam sürebileceklerini vaat etmişlerdir. Fakat ikinci gruba dâhil olan bu Türk aydınları, Türk kimliği ve Türkçe karşıtı faaliyetleri sebebiyle Türk halkının muhabbetini kazanamamış, dolayısıyla üzerlerindeki etkileri çok sınırlı bir şekilde kalmıştır (Erendoruk 10; Türker, 44; Tata 116; Cambazov 454).

Birinci gruba dâhil olan Türk aydınlarının hatıralar içerisinde nasıl ele alındıklarından kısaca bahsedecek olursak, şunları söyleyebiliriz:

1933 yılında Bulgarların Türk mezarlarını tahrip etmelerini haberleştirerek Türkiye'ye duyuran Mahmut Necmettin Deliorman, bu olayları duyurduğu için üç gün boyunca kendine gelemeyecek şekilde dövülmüş, Türk milliyetçiliğine devam ettiği için yüksek bir uçurumdan aşağı atılarak öldürülmeye çalışılmıştır. Fakat kendisi birkaç metre aşağıda kayalara sıkışarak ölmekten kurtulmuştur (Cebeci, 397).

Türklük davası uğruna ömrünün 23 yılını hapis ve sürgünlerde geçiren Nuri Turgut Adalı daha "Faşizm" döneminde Atatürkçülük ile suçlanarak öğretmenlikten uzaklaştırılmış, komünist dönemde de casuslukla suçlanarak iki yıllığına Belene ölüm kampına gönderilmiştir. Buradan çıktıktan kısa bir süre sonra Türk okullarının kapatıldığını görünce hükümet politikalarını eleştiren şiirler yazarak tekrar tepki göstermiş ve bunun üzerine 1961'de 20 yıla mahkûm edilerek yine ceza evine gönderilmiştir. Bu cezanın 12 yılını yattıktan sonra tekrar özgürlüğüne kavuşmuş, fakat şiir yazdığından kuşkulandığı için evine yapılan bir baskın sırasında yasak Türkçe kitaplar bulundurduğu ve hükümet karşıtı şiir yazdığı gerekçesiyle tekrar 1985 yılında tutuklanarak Eski Zağra cezaevine gönderilmiştir. Buradan çıktıktan birkaç hafta sonra tekrar tutuklanarak, tekrar Belene adasına, oradan da Vidin'de bulunan Skomple köyüne sürgün edilmiş ancak 1989 göçünde Türkiye'ye gelebilmiştir (Erdi 157-159).

Nüvvâb Medresesi'nin önemli hatip ve hocalarından olan, Türklük davası için ömrünün 14,5 senesini ayağı prangalı olarak cezaevlerinde geçiren Osman Kılıç da beraberindeki beş öğrencisi (Embiya Çavuş, Osman Gülmen, Fikret Süleyman Üzgün, Hasan İsmail, Rahim Kazım Başak) ile beraber "Osman Kılıç Çetesi" adı altında Türkiye lehine casusluk yapmakla suçlanmışlardır. Ayrıca bu suçlamaların yanı sıra kendilerine Komünist düzeni yıkmak için örgüt kurmak ve Georgi Dimitrov ile Y. B. Tito'ya suikast hazırlamak gibi suçlamalar da isnat edilmiştir. Osman Kılıç'a bu dava sonucunda asılmak koşuluyla ölüm cezası verilmişse de Türkiye'nin girişimleri ile daha sonra cezası müebbet hapse çevrilmiştir (Gülmen, Esintiler 96-97).

Hatıralar içerisinde ilk gruba oranla daha fazla yer tutan ikinci grup Türk aydınlarının ne şekilde ele alındığına değinecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Ahmet Ademov (Andrey Andreev), Tarih Bilimleri Akademisi tarafından akademiye aday olarak gösterildikten sonra Türklerin Bulgar olduklarını savunduğu "Yurtsever Bulgarlar" (*Rodolübi Bılgarı*) isimli eseri ile bu adaylığı "kazanmıştır" (Şerefli, Türk Doğduk 219). Hasan Karahüseyin (Asen Karahanov Sevarski) ve Naci Ferhadov (Aleksy Brezinski) gerek gazetelerde gerekse televizyon ekranlarında Türklüklerinden utandıklarını, Bulgarlığı gönüllü kabul ettiklerini açıklamışlardır. Ahmet Ş. Şerefli'nin "içkiye müptela" olarak tanımladığı bu isimler, Bulgar olduklarını kabul edip eserlerini Bulgarca vermiş ve böylece Bulgar Yazarlar Birliği'ne üye olmaya hak kazanmışlardır (Şerefli, Türk Doğduk 173-246).

Yeni ışık gazetesinin baş redaktörlerinden Selim Bilalov (Stilyan Bilyanov) yazdığı din karşıtı "Kadere İman" gibi eserleri ile çeşitli ödüllere layık görülerek komünist parti içerisinde hep takdirle karşılanmıştır. Nüvvâb mezunu olmasına rağmen Parti'ye olan sadakati ve dinsizliği ile "Akşam bizim karı lahana ile bir domuz eti pişirmiş, kırmızı şarap ile bir yedik ki, tadı hâlâ damağımda" diyerek övünecek bir seviyeye ulaşmıştır. Fakat isimlerin değiştirildiği sırada Komünist Parti gerçeklerini anlamaya başlayınca pişmanlık duyguları ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Türk toplumu kendisinden uzaklaştığı için emekliye ayrılınca tamamen yalnız kalmışsa da yeniden İslâm dinine dönerek din karşıtı yazdığı eserlerini "Yalan söyledim! Yalan! Yalan!" diyerek parçalamış, bileklerini keserek intihara kalkışmıştır. Bu intihar girişimi başarısız olunca kendisini evinin balkonundan boşluğa bırakarak yaşamını sonlandırmıştır (Şerefli, Önce Düşünceler 338-229; Cambazov 418-419).

Bu örneklerin dışında birçok Türk aydınının İslâm dinini neden terk ettiklerini anlattıkları Bildirgeler (*deklarasyonlar*) ise "Zararın Neresinden Dönülürse Kârdır" adı altında toplanarak basılmıştır. Özellikle din adamlarının yazılarından oluşan ve içerisinde "Dinin Zararını Fazlasıyla Gördüm" (Halil Ali Mustafa), "Bunca Yıl Aldandığıma Yazık" (Salih Hafız Enbiya), "Dinden Niçin Vazgeçtim" (Beytullah

Şişmanoğlu), “Dinin Tesirinden Nasıl Kurtuldum” (Yusuf Aliş) gibi başlıklar bulunan bu eser 1961 yılında yayınlanarak Bulgaristan’daki bütün köy ve kasabalarda dağıtılmıştır. 1984’ten itibaren Bulgar isimlerinin zorla kabul ettirilmesi ile Yeni Işık bünyesinde “Kendime Bulgar Diyebilmek” (Bılgarin da se nariçam), “Tarih ve Gerçek” (İstoriyata i istinata), “Tarih ve Biz” (İstoriyata i nie), “Soy ve Doğduğum Diyar” (Rod i roden kray) gibi köşeler açılmış, Türk aydınları burada neden Bulgar ismi aldıklarını, neden “Bulgar” olduklarını anlatan bildirgeler yayınlamışlardır. 1985 yılında “Bulgaristan Müftülerinin Bulgaristan Telgraf Ajansı’na Gönderdikleri Deklarasyon” başlığı ile Filibe, Kırcaali, Şumnu, Paşmaklı gibi bölge müftüleri ve Başmüftü Mehmet Topçiev’in imzasını taşıyan bir bildirge de yayınlanmıştır (Cambazov 218-219-457-461).

Sonuç olarak hatıralar içerisinde bahsi geçen ve Bulgaristan Türklerinin kimlik mücadelesini destekleyen birinci grup Türk aydınlarının yüceltilirken, bu mücadeleyi bilerek ve isteyerek engellemeye çalışan ikinci gruptaki Türk aydınlarının kötülenerek ötekileştirildiklerini söylememiz mümkündür. ⁶

5. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Anavatan Türkiye

Bulgaristan Türkleri ile Türkiye’nin ilişkileri çok sağlam temeller üzerine kurulmuştur. Türkiye, Bulgaristan’daki soydaşlarını her zaman kendi vatandaşlarının bir parçası olarak görmüş, onları desteklemiş ve zor zamanlarında elinden geldiğince yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bulgaristan Türkleri de Türkiye’yi ata ocağı olarak görmüş ve anavatanları Türkiye’ye duydukları sevgi ve bağlılık duygularını her fırsatta dile getirmişlerdir. Örneğin Osman Gülmen; “*Türkiye bizim için yol gösteren bir kutup yıldızı niteliğindedir*” (Gülmen, Anıları 29) diyerek, Türkiye’nin karanlık zamanlarda yaydığı ışık ile Bulgaristan Türkleri için bir rehber konumunda olduğunu ifade etmektedir. Sabri Tata ise Türkiye’yi; “*Bulgaristan’da her Türk’ün gözbebeği gibi koruduğu, üstüne toz kondurmadığı, kutsal bir dede vatani bildiği bir ülke*” şeklinde tanımlamaktadır (7).

Ele aldığımız hatıralar içerisinde Türkiye’ye, Türkiye Türklerine ve Türk bayrağına duyulan sevgi birçok örnekle dile getirilmiştir. Örneğin İsmet Topaloğlu,

⁶ İsmail Cambazov, gönüllü veya baskı altında şahsen imzalanarak yayınlanan bildirgelerin yanı sıra çoğunlukla bu bildirgelerin Bulgar yöneticiler tarafından kişilere haber verilmeden yayımlandığını da aktarmaktadır. Örnek olarak ise Bulgarlığını böyle bir bildirge ile ilân eden Naim Süleymanoğlu’nun (Naum Şalamanov) Türkiye’ye iltica ettikten sonra böyle bir bildirgeden haberi olmadığını ve kimin yazdığını da bilmediğini söylemesini göstermektedir. İ. Cambazov, haberleri olmadan bildirge “yayınlayan” birçok insanla karşılaşmıştır. Dolayısıyla çarpıtılan, habersiz yayınlanan bildirgeler altında imzaları bulunan bu insanlar hakkında herhangi bir yorum yapmak mümkün olmamakla beraber, İ. Cambazov’un açıklamasının, bu insanlar içerisinde, kendisi gibi, gönüllü yayın yapan Türklerin de var olduğu gerçeğini değiştirmediklerini söyleyebiliriz. Bu bakımdan, ortaya konulacak eserler ve yayınlanacak araştırmalar sonucunda elde edilecek yeni bilgiler ışığında bu insanlar kadar, hatıralar içerisinde kötülendi Türk aydınlarının da durumlarının farklı şekillerde değerlendirilme olasılığının bulunduğunu belirtmeliyiz.

okul gezisi için gittikleri Burgaz'da Türk konsolosluğunu ve konsolosluk binasında dalgalanan Türk bayrağını gördüklerinde hayranlıkla bakakalmışlar, açıkça Türk bayrağına baktıkları belli olduğu için diğer arkadaşları kendilerini “*o bina Türk konsolosluğunun binası. O binaya böyle hayranlıkla baktığını görürlerse başınız derde girer*” diyerek uyarmak zorunda kalmışlardır (112-113). Çünkü Bulgaristan'da Türk konsolosluğuna girip çıkmanın yanı sıra etrafında dolaşmak veya “bakmak” dâhi yasak edilmiştir. Bu bakımdan hatıraların içi, Türk konsolosluğuna girdiği veya etrafında dolaştığı için tutuklanarak işkence gören Bulgaristan Türklerinin örnekleri ile doludur (Tata 37). Bu konu ile ilgili bir diğer örnek ise; Bulgaristan Türklerinin 1963 yılında Demir Baba Türbesi'ne Türk bayrağını çekmeleri ve bunun üzerine alâkalı alâkasız onlarca Türkün tutuklanmasına rağmen Bulgaristan Türklerinin daha sonra da birçok yerde Türk bayrağı asma eylemlerini sürdürmeleridir (Cebeci 183). Dolayısıyla konu Türkiye olduğunda bu insanların, çoğunlukla, “başlarını derde” sokmaktan çekinmediklerini ve Türkiye'nin varlığından güç alarak eylemlerini sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

Bulgaristan Türkleri için Türkiye sözcüğünün Mekke ve Kâbe ayarında olduğunu belirten Sabri Tata, sırf bu yüzden komünist olsalar dâhi Fahri Erdiñç, Tuğrul Deliorman ve Ziya Yamaç gibi Türkiye'de yaşamış ve Türkiye'den gelmiş isimlerin dikkatle dinlendiğini ve onlara karşı ayrı bir saygı ve sevginin duyulduğunu da aktarmaktadır (53-54). Ahmet Ş. Şerefli de, Türkiye'den Almanya'ya giden Türk işçilerinin yola atıkları bir Türk gazetesini bulmuş, “Türkiye'den bir ses” diyerek kırışıklarını düzeltip okuduktan sonra atmaya kıyamamış ve çekmecesinde saklamaya başlamıştır (Şerefli, Türk Doğduk 281). Bu örnekten hareketle, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'den olduktan sonra bir “çöpe” dâhi büyük önem göstererek değerli bir eşya gibi sakladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde isim değiştirme politikalarına karşı çeşitli platformlarda Bulgaristan Türklerinin seslerini dünya kamuoyuna duyurmaya çalışan Türkiye'nin, açtığı göç kapısı ile binlerce Türk'ü zulüm ve işkenceden kurtardığından, göçmenlere karşı elinden geldiğince yardım ederek çeşitli imkânlar sağladığından da bahsedilmektedir. Örneğin Rafet Ulutürk Türkiye'nin, Bulgaristan Türklerinin “gönüllü” isim değiştirdikleri yönündeki propaganda yapan Bulgar devlet adamlarının bu tezlerini kabul etmeyerek yaşanan insanlık dışı durumu gerek NATO toplantılarında, gerekse İslâm Konferansı Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), İnsan Hakları Konferansı gibi uluslararası platformlarda dile getirdiğini yazmaktadır. Ayrıca Türkiye 1989 yılında Bulgaristan ile kapsamlı bir göç anlaşması yaparak Bulgaristan Türklerinin hem mal varlığını hem de sosyal haklarını güvence altına almaya çalışmıştır (Ulutürk, Bulgaristan Türkleri 200-201). Türk üniversite senatoları ise isim değişikliği olayları ile ilgili konferanslar düzenlemiş ve yayınladıkları bildirimlerle Bulgaristan'ı kınamışlardır (Erdi 114; Öztürk 313-315). Ahmet Cebeci de TİKA, Diyanet Vakfı ve Yunus Emre

Enstitüleri ile tüm Balkanlar genelinde Türkçe kursları açan ve eski Türk-İslâm eserlerinin tamiratını üstlenen Türkiye'nin bu faaliyetlerini Bulgaristan'da da gerçekleştirdiğini ve daha birçok yapılacak işin mevcut olduğunu dile getirmiştir (261).

Türkiye'deki Türklerin yaşamını merak eden Bulgaristan Türk halkının bu konudaki tek bilgi kaynağının Bulgar devleti ve komünist sansür altında yayın yapan basın-yayın organlarının olması sebebiyle, Türkiye'deki yaşam hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını, kendi yaşamları ile kıyaslama yaparak bazı çıkarımlarda bulunmaya çalıştıklarını da söylemek mümkündür. Bu konudaki çokça örnekten birisini ise Halil Sarıkovanlık vermektedir. Halil Sarıkovanlık çocukluğundan itibaren Türkiye'ye göç edene kadar Bulgaristan'da yayınlanan kitaplarda Türkiye'nin ne kadar fakir bir ülke olduğunu (insanların öküzlerle beraber otlayacağı, tarlalara insanların koşulacağı kadar) okumuş, okullarda okutulan derslerde ise Türkiye'nin sefaleti ve cehaletini dinlemiştir. Fakat göç ederek İstanbul'a geldiğinde yıllardır öğrendiklerinin aksine müzeler, üniversiteler, camiler ile donatılmış muazzam bir şehrin yanı sıra kuş sütünün eksik olmadığı mağazalar, çarşılar, rıhtımlar ve güler yüzlü insanlar ile karşılaştığını belirtmiştir (88).

Buraya kadar Bulgaristan Türklerinin tüm yanlış bilgilendirme ve engellemelere rağmen neredeyse hiç görmedikleri Türkiye'ye karşı besledikleri sevgi ve bağlılık duygularını muhafaza ettiklerinden, bu duyguları çeşitli şekillerde dile getirdiklerinden söz etmiş bulunmaktayız. Fakat şurası da bir gerçektir ki, hatıralar içerisinde Türkiye'nin çeşitli sebeplerle eleştirildiği paragraflarda bulunmaktadır. Bu olumsuz eleştirilerin genel olarak; Türk eğitim-öğretim sistemi içerisindeki aksaklıklar, sanat ve edebiyat eserlerine yeterince ilgi göstermeme, göçmenlere karşı bazı Türkiyeli Türklerin olumsuz söz ve davranışları çerçevesinde toplandığını söyleyebiliriz.

Rafet Ulutürk, günümüzde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de gündem dışında tutulduklarını, gazete ve televizyon kanallarında kendileri ile ilgili haber ve programlara pek fazla yer verilmediğini, 1970, 1984, 1989 yıllarında yaşanan Bulgar zulmünün işlendiği film ve belgesellerin hazırlanmadığını, kitap ve üniversite tezlerinin yeterli seviyelerde yayınlanmadığı konusundaki eleştirilerini sunmaktadır. Kendisinin haklı olduğunu düşündüğümüz bir diğer ağır, ama doğruluk payı yüksek, eleştirisini ise *"İstanbul'da adım başı Türk var ama Türklük bulmak burada da zor"* şeklinde dile getirilmiştir (Ulutürk, Türk Dünyasında 316).

Toparlayacak olursak, büyük çoğunluğu Türkiye'yi görme imkânı bulamayan, Türkiye'yi ancak başka insanların ağzından dinleyerek, Komünist Bulgar sansürü altında yayınlanan devlet gazetelerindeki yanlış haberleri, yayınlanan Türkiye karşıtı eserleri okuyarak tanımaya çalışan Bulgaristan Türklerinin, tüm bu olumsuzluklara rağmen Türk bayrağına tutkun, Türkiye sevdalısı insanlar olarak yaşa-

dıklarını, bu bağlamda gerek sözlü gerekse gerçekleştirdikleri çeşitli eylemlerle bu durumu açıkça ortaya koyduklarını söyleyebiliriz ki, bu durumun oluşmasında Atatürkçü, milliyetçi Türk aydınlarının da yadsınamaz bir rolünün olduğu ortadadır. Bulgaristan Türk yazarlarının, haklı gerekçelerle, Türkiye’yi eleştirdikleri de görülmektedir. Eğitim ve edebiyat alanlarındaki eksiklikler ile bazı kişilerin olumsuz söz ve davranışlarını eleştirmekle beraber, bu olayların cahillik kisvesi altında teşekkül eden münferit olaylar olarak değerlendirdikleri için içlerindeki “Anavatan Türkiye” görüşünün değişmediğini söyleyebiliriz.

6. Bulgaristan Türklerinin Göç Yaşantıları

1878-1879 Osmanlı-Rus Savaşı’nın (Büyük Bozgun) ardından 2000’li yıllara kadar Bulgaristan Türklerinin hayatlarının önemli bir parçası hâline gelen göç kavramı, hatıralar içerisinde de en geniş şekilde ele alınan konulardan birisidir. Türkler, Türkiye’ye yönelik birçok göç olayı yaşamışlarsa da bu göç olayları özellikle 1950-1951, 1968-1978 ve 1989 yıllarında had safhaya ulaşmış ve bu göç olayları çok büyük sayılarda Türk nüfusunun Bulgaristan’ı terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu göç dalgalarına akrabaları, aile üyeleri veya kendileri bizzat katılan hatıra yazarları da bu konuya gereken önemi göstererek eserleri içerisinde oldukça büyük bir yer ayırmışlardır.

Bulgaristan Türkleri arasında teşekkül eden Türkiye’ye göç etme arzusunun köklerini Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Türk halkına yönelik katliam ve vahşet olaylarında aramak gerektiğini belirten Ömer O. Erendoruk’un bu çıkarımını, Osman Gülmen de kabul ederek Bulgaristan’ın eski Başbakanlarından K. Muraviyev ile yaptığı bir konuşma sırasında, Muraviyev’in Bulgaristan Türkleri arasındaki göç psikolojisinin temellerini bu dönemde yaşanan kanlı olaylar sebebiyle güvenlikleri konusunda endişelenen insanların zihninde aramız gerektiğini, bu sebeple Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan’ı “vatan” olarak değil geçici bir “ikametgâh” olarak gördüklerini ve bu duygu ve psikoloji ile kurtuluşu “anavatan” Türkiye’ye göç etmekte bulduklarını belirttiğini aktarmıştır (Gülmen, Anıları 104-110). Rafet Ulutürk de başlarından savaşlar, kıtlıklar geçen, mal ve mülklerinin devletlileştirilmesi ile fakirleştirilen, son dönemlerinde ise asimile edilerek ortadan kaldırılmaya çalışılan Bulgaristan Türklerinin ölüm, kan ve gözyaşı ile örülü tarihî tecrübelerinin bir sonucu olarak göçmenliği bir kurtuluş olarak gördüklerini yazmaktadır (Ulutürk, Türk Dünyasında 277). Hatıralar içerisinde Bulgaristan Türklerinin göç psikolojilerini yansıtan “Yürüeyibilen yürüsün gitsin, yürüyemeyen sürünsün gitsin” şeklinde bir deyişin de yaygın olarak kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Ayrıca hatıralar içerisinde Türkler arasında, nüfusları hızla artan Bulgaristan Türklerinin ileride, o kadar hızlı artış göstermeyen Bulgar nüfusunu geçeceğini korkulduğu için Türklerin sürekli göçe teşvik edildiği yönünde söylentilerin

dolaştığından da bahsedilmektedir. Buna göre Türkler için bir milyonluk bir nüfus kotası oluşturulmuş, Türk nüfusunun bu kotasının üzerine çıkma ihtimali ortaya çıkarsa bu fazlalıktan kurtulmak için göç yolu kullanılacaktır. Bulgarlar tarafından yapılan nüfus sayımlarında Bulgaristan Türklerinin hiçbir zaman bir milyonun üzerinde açıklanmamasının, bizce, bu “söylencenin” gerçek olma ihtimalini düşündürdüğünü belirtmeliyiz. Ayrıca İslâm B. Erdi'nin gazeteci bir Bulgar arkadaşının kendisine; *“Bizimkiler, Türklerin fazlasını ihraç etmeye çalışıyorlar”* dediğini aktarması da bu düşüncelerimizi pekiştirmekte olduğunu söyleyebiliriz (36).

Resmî sayımlara göre nüfuslarının yarısı göç için dilekçe veren Bulgaristan Türklerinin diğer yarısının da göç için dilekçe verme hazırlığında olduğunun anlaşılması üzerine Bulgar yönetimi, Bulgaristan'ın içine düşeceği ekonomik sıkıntıları düşünerek başlattığı göç hareketlerini bir süre sonra engellemeye başlamıştır. Ömer O. Erendoruk, bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Gerçi Bulgar bizi istiyordu ama Türk olarak değil, Müslüman olarak hiç değil. Bulgarlar bizi Müslümanlığı ve Türklüğü unutmuş, bedenen çalışan, kafası körelmiş, tarihini unutmuş, birer uslu işçi olarak istiyordu. Bulgaristan'ın en ağır, en pis, en zehirli, sıhhte en zararlı işlerini biz yapıyorduk”* (19). Dolayısıyla Bulgaristan, Türklerin göçünü bir yandan teşvik ederken bir yandan göç eden insan sayısının ekonomisine zarar vermemesi için elinden geldiğince bu durumu engellemeye çalışmış, Türkiye'nin planladığı göç düzenlemelerini kabul etmeden binlerce insanı sınıra yığması, bu insanların arasına kendi ajanlarını sokması ve kurtulmak istediği diğer bir azınlık olan Çingeneleri de göç kabileleri ile göndermesi sebebiyle Türkiye birkaç kere sınırı kapatmak ve denetimlerini arttırmak zorunda kalmıştır.

Bulgaristan Türkleri ise bu süreçte Türkiye'ye göç edebilmek için ev, tarla, hayvan ve paralarından olduğu gibi vazgeçmiş, kimisi bunları değerinin çok azına satabilmişse de çoğunluğu bunları pasaport işlemlerini yapan memurlar ile emniyet görevlilerine “bağışlamak” zorunda kalmışlardır (Taşkın 166-167).

“Yeniden Doğuş/Soya Dönüş” (Viazroditelen Protses) programı altında yürütülen bu asimilasyon uygulamaları sonucunda Bulgaristan Türkleri, isyan ederek bu uygulamaları dünya kamuoyuna duyuran toplu gösteriler yapmaya başlamış, bu gösteriler Bulgar yönetimi tarafından kanlı bir şekilde sonlandırılmaya çalışılmıştır. Fakat yekvücut olarak direnişe geçmiş Bulgaristan Türklerinin pes etmemesi sonucunda Bulgaristan yönetimi, çareyi 1989 yılında Türkleri göçe zorlamakta bulmuştur. Yalnız daha önceden “Bulgaristan'da Türk yoktur!” dedikleri ve Türkiye ile yapılacak, Bulgaristan Türklerinin haklarını koruyacak kapsamlı bir göç anlaşmasına yanaşmadıkları için bu göç olayını, “Bulgar” vatandaşlarının “turistik” amaçla “Büyük Seyahat” (Golyamata Ekskurziya)'e çıkmaları şeklinde gördüklerini açıklamışlardır (Gülmen, Esintiler 148; Yılmaz, 214-215). Fakat “seyahate” çıkan bu yüzbinlerce “Bulgar” vatandaşının, aynı anda, neden sadece Türkiye'yi tercih ettiklerini açıklama gereği duymamışlardır.

1989 yılında Komünist Partisi'ne üye olan ve yıllardır Parti'ye sadakatinden şüphe edilmeyen yüksek payeli komünist Türklerin dâhi Türkiye'ye göç etmesi, 45 yıldır Türkler arasında sürdürülen komünist propagandaların bir çırpıda nasıl boşa gittiğini de göstermiştir (Türker 118). Daha önce yaşanan iki büyük göç sırasında olduğu gibi Türk köyleri bir kez daha tamamen boşalmış, birçok köy ıssız ve viran bir hâlde karanlığa terk edilmiştir. Tamamen boşalan köylerin yanı sıra yüzlerce köyde de geriye yalnızca hasta, sakat ve yaşlılar kalmıştır. Tarımda, hayvancılıkta, inşaatlarda işçi olarak çalışan 345 bin Türkün Bulgaristan ekonomisinden bir anda çekilmesinin sonucu olarak ekonomi çökmüş, tarlalarda ürünler toplanmadan, hayvanlar sağılmadan kalmış, fabrika ve atölyelerde ise işler aksamış veya durmuştur. İş gücü yetersiz olduğu için Bulgaristan, vatansever Bulgar yurttaşlarını devletin malını kurtarmak için göreve çağırmış ve devlet memurlarını, öğrencileri gibi her kesimden vatandaşını inek sağdırmaya, tarla mahsullerini toplamaya teşvik etmişse de Bulgarlar tecrübesiz ve ağır işlerde çalışmaya alışık olmadıkları için bir süre sonra çalışmayı bırakmıştır. Böylece Bulgaristan büyük bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır (Şerefli, Türk Doğduk 542).

Bu bilgilerden hareketle Bulgaristan Türklerinin son 140 yıllık tarihleri içerisinde büyük küçük onlarca göç olayına şahit olduklarını, bu göçlerin Bulgar zulmünün arttığı 1878-1879, 1950-1951, 1968-1978 ve 1989 yıllarında aynı oranda artarak devam ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda kanlı geçen bu göç dönemlerinin Bulgarlar tarafından "kârlı zamanlar" olarak görüldüğünü ve çeşitli şekillerde Türklerin mal varlıklarına el koyduklarını, dolayısıyla Türkler arasında son kurtuluş ümidi olarak görülen göç olaylarının kendi başına ayrı bir zulüm unsuru olarak karşımıza çıktığını da söyleyebiliriz.

7. Bulgaristan Türklerine Uygulanan Baskı ve Şiddet Unsurları

Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve zulüm unsurlarını, hatıralar çerçevesinde, şöyle özetlememiz mümkündür;

Dinî ve kültürel yasaklara karşı geldikleri ve Türkçülük yaptıkları için siyasî suçlu olarak hapisanelere ve ceza kamplarına gönderilen Bulgar toplumuna katil ve tecavüzcü olarak lanse edilen milliyetçi aydın Türklerin, aşırı sağlıksız ve küçük hücrelere tıka basa doldurulduklarını, kendilerine çok az miktarlarda yine sağlıksız yiyeceklerin verildiğini söyleyebiliriz. Böylece açlıkla karşı karşıya kalan Türkler hapisane ve kamp koşullarında, tabiri caizse, dişlerinin kesebileceği hemen her şeyi yemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu yerlerde sık sık dövülmüş ve aşağılanmış oldukları; bileklerinden tavana veya ısı borularına asılmak, yüzlerinde yanan gaz lambaları gezdirilmek, elektrikli sandalyelere oturtulmak suretiyle birçok işkencelere maruz kalmışlar, dövülerek veya vurularak öldürüldükleri de görülmektedir. Özellikle Belene gibi çeşitli ölüm kamplarında öldürülen insanların bataklıklara, nehirlere atılan cenazelerinin ayrıca domuz çiftliklerinde

domuz yemi olarak kullanılması; burada yetiştirilen domuzların, haberli ya da habersiz, Bulgar milletinin sofralarında yer alması da birçok hatıra içerisinde geçmektedir. Bulgar cezaevleri ve ölüm kamplarında geçen bunca vahşeti ve bütün hapisane hayatında tanık olduğu olayları, Ahmet Ş. Şerefli kısaca şöyle özetlemiştir: *“Öyle günlerim oldu ki bu cehennemde kendini bir meşale gibi benzinle tutuşturarak yakanları gördüm, yatak çarşafıyla kendini demir parmaklıklara asanları gördüm; cam parçası veya konserve kutusu kapağıyla bilek damarlarını yırtarak intihar edenleri gördüm, 500 litrelik varilde boğulanları gördüm, kırba- cın altında dayak atılırken kalbi çatlayarak ölenleri gördüm, kasap doktorların iğneyle öldürdüklerini gördüm, av hayvanları gibi parçalananları gördüm. Bir sözle komünizmin vahşetini gördüm.”* (Şerefli, Önce Düşünceler 279).

Bulgaristan Türklerini yıldırma politikaları çerçevesinde psikolojik çökertme hareketleri de diğer fiziksel işkence unsurları gibi oldukça etkin kullanılmıştır. Örneğin Ömer O. Erendoruk, kendisine; tekme, tokat ve sopa ile dövülen bir kadının ağlayış ve çığlıklarının dinletildiğini, bu vahşete sonradan çocuk seslerinin de dâhil olduğunu belirten yazar bu esnada başka bir erkek sesinin de Bulgarca olarak *“Söyleyeceksin, söyleyeceksin! Anandan emdiğin sütü bile söyleyeceksin!...”* dediğini aktarmıştır (76). Bulgar görevlilerin Türk mahkûmları korkutmak için uyguladığı bir başka yöntem ise aşırı dövülmekten sorgudan ölü misali çıkan mahkûmları psikolojik olarak yıpratmak istedikleri kişilerin yanına atmalarıdır. Böyle bir manzara ile karşılaşan Osman Kılıç, sorgudan sonra yanına atılan bir Türk mahkûmun yerde inleyerek yattığını görmüş, iniltisi kesilince ise öldüğünü zannetmişse de mahkûm bir süre sonra tekrar inlemeye başlamıştır. Osman Kılıç, bu hâli gördüğünde ürperdiğini ve kendisinin de bu hâle getirilebileceğini düşünerek korktuğunu belirtmiştir (272). Aynı şekilde Türklerin psikolojik olarak yıpratılabilmesi için bu insanlar geceleri Tuna kıyılarına veya ormanlık alanlara götürülerek kendilerine kazdırılan kuyular önünde, silah namlusu altında sorgulanmışlardır (Türker, 4). Maruz kaldıkları bunca psikolojik şiddet karşısında birçok Türk mahkûmu zihinsel sağlığını kaybetmiştir. Mehmet Türker, arkadaşlarından Osman Partal ve Razgradlı Ali'nin akıllarını kayb ettiklerini, Mestanlılı Hilmi'nin ise kendisini asmak için uygun bir yer aramaya başladığını aktarmıştır (26-27). Genel olarak Türk halkına uygulanan baskı, yasak ve şiddet unsurlarının yanı sıra Türk mahkûmlara uygulanan çeşitli psikolojik işkenceler neticesinde intihar olaylarında bir artış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır ki hatıralar içerisinde bu konu ile ilgili çokça örnek bulmak mümkündür.⁷

⁷ Gerçekten maruz kaldığı fiziksel ve zihinsel baskılardan bunalarak hayatını sonlandıran Türklerin bulunması ile beraber, hatıralardan anlaşıldığı üzere, Bulgar politikalarına karşı direniş gösteren birçok Bulgaristan Türkünün de gerek cezaevlerinde gerekse cezaevlerinin dışında, “intihar” kisvesi altında canice öldürülerek ortadan kaldırıldığını da söylememiz mümkündür. İntihar ettiği belirtilen Türklerin cenazelerinin vücutlarında ayrıca morluk, çürük ve yaraların bulunması, intihar için gerekli fiziksel koşulların akla yatmaması, gördükleri cenazelerin durumları ile resmî evraklarda yazan bilgilerin örtüşmemesi gibi nedenler Türkler arasındaki bu görüşü pekiştirmektedir.

Komünist Bulgar yönetiminin Bulgaristan Türklerine uyguladığı baskı ve yasakların bir kısmı ise kültür alanında olmuştur. Türkçe veya Arap harfli bütün eserler de bu süreçte toplanmış, yakılmak suretiyle yok edilmiştir (Durmuş 67). Burada önemli olan nokta yıllar boyunca Bulgaristan Türklerini komünistleştir-
mek için devlet matbaasında Türkçe kitap yayınları yapan komünist Bulgarların, toplayıp yaktıkları kitaplar arasında komünizm yanlısı, komünizmi öven eserleri diğerlerinden ayırmamalarıdır. Öyle ki, Türkçe ise hepsi yok edilmelidir zihniyeti-
ni sergilemeleridir. Böylece yok edilen milliyetçi eserler ile komünist ruhta dâhi
olsa Bulgaristan Türk edebiyatının ortaya koyduğu yüzlerce Türkçe eser ortadan
kaldırılmış, geriye komünizmi göklere çıkaran Bulgarca eserlerin kalmasına mü-
saade edilmiştir (Topaloğlu 163; Erendoruk 137).

Edebiyat ve sanat hayatlarına vurulan darbeler aynı şekilde Türk mimarî
eserlerine de vurularak Bulgaristan Türklerinin ortaya koydukları 500 yıllık kültü-
rel zenginlik birkaç sene içerisinde yok edilmiştir. Örneğin Osman Kılıç; Silistre’de
Bayraklı Camii’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra Bulgarlar tarafından yıkıldığını,
Ahmet Ş. Şerefli ise Razgrad yakınlarındaki 400 yıllık kurnalı, tuğralı, kitabeli Ar-
navutköy (Poroşte) çeşmesinin 1968 yılında aşırı milliyetçi Bulgarlar tarafından
yıkıldığını, yine 400 yıllık, İbrahim Paşa Cami’sinin kapatılarak un deposuna dö-
nüştürüldüğünü belirtmiştir (Kılıç 68; Şerefli, Giderayak 287). Cami, çeşme, kale,
han vs. gibi mimarî eserlerin yanın da Türk mezarları ve mezarlıkları dâhi tah-
rip edilmiştir. 1933 yılında “vatanı savunma” (Rodna Zaštita) örgütüne mensup
Bulgarlar iki yüz kişilik bir grup ile Razgrad Türk mezarlığına saldırmışlar, mezar
taşlarını kırmış ve gömülü cesetleri dışarı çıkararak sağa sola atmışlardır (Erdi 17;
Kılıç 91). Ömer O. Erendoruk ise 1970’li 1980’li yıllardan itibaren üzerinde Türkçe
yazı bulunan mezar taşlarının Bulgarlar tarafından ayrıca kırıldığını, kırılmadan
kalan az sayıdaki taşların ise üzerindeki yazı ve şiirlerin tamamının kazınarak yok
edildiğinden de bahsetmiştir (120). Ayrıca Türk büyüklerine ait türbe ve mezar-
lıklar da bu yerlerde tarihî Bulgar hanlarının, Bulgar büyüklerinin yattığı iddiaları
ile açılarak tahrip edilmiştir. Örneğin Demir Baba Türbesi, Bulgar hanlarından As-
paruh Han veya Han Omurtag’ın mezarının burada olabileceği iddiası ile açılmış
ve çıkarılan kemikler incelenmiştir. Böyle bir şey olmadığı ortaya çıkınca Razgrad
İslâm Cemaati’nin açtığı dava Türklerin lehine sonuçlanmış ve kemikler geri iade
edilmiştir (Kılıç 33; Gülmen, Esintiler 133).

Genel olarak baktığımızda Osmanlı Devleti’nden Bulgaristan’a miras kalan
yüzlerce cami, türbe, çeşme vb. Türk eserleri ile bu yerlerin bir zamanlar Türk
toprağı olduğunun en büyük nişanı olan Türk mezarlıklarının ortadan kaldırılması
ile Bulgaristan’daki Türk hatırası barındıran her şeyin yok edildiğini söyleyebiliriz.
Yok edilmeden kalabilen birkaç eserin ise ya çeşitli şekillerde tahrip edilmiş oldu-
ğunu veya sahte belgelerle Bulgar eserleri olarak gösterildiğini de söylemek yan-
lış olmayacaktır. Bu bağlam da Bulgaristan Türklerine karşı uygulanan politikalar

ile yok edilen kültürel eserler arasında bir bağlantı kurmamız mümkündür. Şöyle ki; Osmanlı hatıralarını yaşatan, gelenek göreneklerine, dil ve dinine bağlı milliyetçi Bulgaristan Türkleri de bu eserler gibi ortadan kaldırılmış, geriye kalanlar eritme ve şiddet unsurları ile kültürel ve dinî tahribe uğratılmış ve sahte isimlerle Bulgar “eseri” gibi yaşamaya zorlanmışlardır. Sonuç olarak Bulgaristan’daki Türk eserleri ile Bulgaristan Türklerinin müşterek bir kaderi paylaştıklarını söylememiz mümkündür.

Sonuç

Yukarıda bahsedilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Bulgaristan Türklerinin yaşamlarına dair her türlü unsurun, bir konu başlığı olarak hatıralar içerisinde ele alınarak işlendiği ve bu konular içerisinde ise özellikle Türklere uygulanan baskı, yasak, zulüm unsurları ve asimilasyon politikaları ile Bulgaristan Türklerinin tarihleri boyunca gerçekleştirdikleri çok sayıdaki kitlesel göç olaylarının diğer konulara göre daha ön plana çıkmakta olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı, şiddet ve zulüm unsurları da hayatın her alanına yayıldığını söyleyebiliriz. Bu baskı ve şiddet unsurları, Bulgaristan Türk edebiyatı bünyesinde teşekkül eden hatıra türünün bel kemiğini oluşturmaktadır. Öyle ki, ele aldığımız hatıralar içerisinde bu unsurlardan ve daha önce bahsettiğimiz konulardan en az birkaçına değinmeyen herhangi bir eser bulunmamaktadır. Bu durumun sebebi ise hiç kuşkusuz Bulgarlar tarafından varlıkları reddedilerek asimile edilmeye çalışılan Bulgaristan Türklerinin; Türk davası ve kendi millî-dinî kimliklerini muhafaza edebilmek için karşı karşıya kaldıkları unsurları, çeşitli resmî belge ve evraklar ile destekleyerek ortaya koymaya çalışmalarıdır. Bu sebeple hatıralar; Bulgaristan Türklerinin varlıklarını ve yaşadıklarını kanıtlamak için birer tarihî belge gibi kullanılmış ve içerisinde büyük çoğunlukla öncelik işlenen konulara verilmiş, hatıraların edebî yönleri ise biraz daha geri planda kalmıştır. Bu bakımdan Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türünün edebi bir tür olmaktan ziyade, istisnaları bulunmakla beraber, bilimsel bir araştırma-inceleme yayınıymış gibi bir dil ve üslupla kaleme alındığını söyleyebiliriz.⁸

Bulgaristan topraklarında Bulgar egemenliği altında, birlikte yaşamaya ve bu birliktelik içerisinde yok olmadan kendi varlıklarını ve değerlerini korumaya çalışan çeşitli azınlık gruplarının birbirlerine bakış açılarının ise çoğunlukla olumlu

⁸ Bunların yanı sıra, Mehmet Türker’in hatıra üçlemesi “Beleno Adası, Hazanda Son Yolculuk, Gölgedeki Kahraman”, Ahmet Ş. Şereflî’nin “Türk Doğduk Türk Öldük, Önce Düşünceler Kelepçelendi; Giderayak Anılar, Günceler, Aforizmalar ve Fragmanlar”; Ömer O. Erendoruk’un “Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda” gibi eserler ise edebî olarak kendilerini diğer eserlerin biraz daha önüne çıkarılmaktadır. Yukarıdaki eserler ile benzer konuları ele almalarına rağmen bu konuları ele alış biçimleri, çeşitli şiir parçaları ve anekdotların yerli yerinde kullanılmaları; daha sıcak, samimi bir dil ve üslup kullanmaları, çeşitli duygu ve düşünceleri okuyucuya yansıtma becerileri, bu gibi eserleri daha tarihsel veya bilimsel bir konumda bulunan diğer hatıralardan ayırmaktadır.

olmadığını ve bunun sebebinin tarihî süreçte azınlıkların egemen Bulgar ulusu tarafından “ötekileştirilmesi” olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle her fırsatta kendilerinin Türklüğünü dile getiren Hristiyan Gagauz Türklerinin mensup oldukları din sebebiyle, Pomak Türklerinin ise konuştukları dil sebebiyle, kendi beyanlarının dışında, Bulgar yönetimleri tarafından nüfus sayımlarında “Bulgar” olarak sayılmaları ve “Bulgar Müslümanları” şeklinde dış adlandırmalar ile “Bulgar” ad-dedilmeleri haksızlığı da hatıralar içerisinde ele alınarak bu konunun gerek Türk dünyasının gerekse dünya kamuoyunun dikkatine sunulduğunu da söyleyebiliriz. Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde Türk-Bulgar ilişkilerini olumsuz etkileyen çeşitli unsurların ve bu unsurların neden olduğu sorunlar ile bu sorunların nasıl ortadan kaldırılacağına, dolayısıyla, Türk-Bulgar ilişkilerinin nasıl daha yüksek seviyelere ulaştırılabileceğine dair izlenecek yollardan da bahsedildiği görülmektedir. Buradan hareketle, kendilerini baskı ve işkence uygulayarak asimile etmeye çalışan Bulgar yönetimi ile yine kendileri gibi ezilen, korkutulan sıradan Bulgar halkını ayıran Bulgaristan Türklerinin, kendilerine karşı atılacak olumlu adımların karşılığını misli ile vermeye hazır olduğu da söylenebilir.

Hatıralar çerçevesinde, Kendi köken ve millî tarihlerinin bilincinde olan ve kendilerini “Evlad-ı Fatihan” olarak tanımlayan Bulgaristan Türkleri’nin, Türkiye’yi her zaman “Anavatan” ve “kurtarıcı/rehber” olarak gördükleri, Türkiye’ye ait simge ve semboller kadar Türkiye’den gelen veya Türkiye’yi anımsatan hemen her şey ve herkese karşı ayrı bir sevgi ve hürmet gösterdiğini de söylemek mümkündür. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin, Türklüğü ve Türkiye’yi öven, eserlerinde Türkçülüğü savunan Türk milliyetçisi aydınları kendisine yön gösterecek liderler olarak gördüğünü ve yücelttiğini; oysa Türklüğü yerip Bulgarlığı öven, eserlerinde Bulgarlığı savunan Türkleri ise “hainler” olarak nitelediğini ve bu insanları kendisinden uzaklaştırarak yerdığı de görülmektedir. Ayrıca hatıralar içerisinde Türkiye’nin ve Türkiyeli Türklerin, az da olsa, eğitim, kültür-sanat ve soydaşlara gösterilen muameleler kapsamında eleştirildiği de görülmektedir.

Son olarak Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü için; Türk Cumhuriyetleri dışında farklı egemen milletlerin yönetimi altında, kimlik ve yaşam mücadelesi veren, azınlık durumundaki çeşitli Türk gruplarının gerçekleştirdikleri mücadeleleri, Bulgaristan Türkleri özelinde ortaya koyduklarını söyleyebiliriz. Bu bakımdan azınlık durumundaki Türk gruplarının; toplumsal yaşantılarını, maruz kaldıkları baskı, şiddet ve zulüm olayları ile insanlık dışı muameleleri, bunlara karşı oluşturulan direniş hareketlerini, tarihî ve resmî belgelere dayanarak ortaya koyması bakımından hatıra türünün değerli bir örnek ve büyük bir önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

AKTAŞ, Şerif. "Edebî Metin ve Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.187-200.

ALP, İlker. Pomak Türkleri (Kuman-Kıpçaklar), Trakya Üniversitesi, Edirne, 2008.

ARDAGİL, Burhaneddin. Unutma Bunlar Yaşandı, Harfhane, İstanbul, 1989.

CEBECİ, Ahmet. *Ömrüm Ateşten Gömlek*, Dr. Ahmet Cebeci ile Nehir Söyleşi, ed. Güray Kırpık, Cümle, Ankara, 2015.

CAMBAZOV, İsmail. Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık/Nova Svetlina Gazetesi, Erkam, İstanbul, 2011.

ÇAVUŞ, Embiya. Bulgaristan'da Türk Olmak, Bilgeoğuz, İstanbul, 2009.

ÇAVUŞOĞLU, Halim. Balkanlar'da Pomak Türkleri, Köksav, Ankara, 1993.

ÇETİŞLİ, İsmail. "Kurgusallık/İtibârlilik Bağlamında Edebiyat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.365-376.

DELİORMAN, Mahmud Necmettin. Bulgaristan Türkleri Yakın Tarih ve Hatıralar, Saffet, İstanbul, 1972.

DURMUŞ, Ahmet. Suçum Neydi, Akademi, İstanbul, 2010.

ERDİ, İslâm Beytullah. Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak, Berikan, Ankara, 2009.

ERENDORUK, Ömer Osman. Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda, Çağrı, İstanbul, 2006.

GÜLMEN, Osman. Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, Anılar, Belgeler, İtalik, Ankara, 2011.

_____ Bir Bulgaristan Türk'ünün Anıları ve Düşünceleri, Teknoed, Ankara, 2006.

UZUNOĞLU, Halil. Ceddimin Menkıbeleri ve Bulgar Zindanlarında Kırk Ay, Yazarın Kendi Yayını

KILIÇ, Osman. Kader Kurbanı, Cümle, Ankara, 2017.

KARATAŞ, Turan. Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Yedigece,

İstanbul, 2001.

SARIKOVANLIK, Halil. Fırtınalı Yıllar (Anılarımdan), Poligraf, Razgrat, 2005.

SEYAZ, Tolga. "1970 Sonrası Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türü", (Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 552896).

ŞEREFİLİ, Ahmet Şerif. Giderayak, Anılar-Günceler-Aforizmalar ve Fragmanlar, Gören Dunav Vakfı, Rusçuk, 2006.

_____ Türk Doğduk Türk Öldük, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002

_____ *Önce Düşünceler Kelepçelendi*, Ayışığı, İstanbul, 2001

TATA, Sabri. Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası, Boğaziçi, İstanbul, 1993.

TÜRKER, Mehmet. Zulmün Ateş Çemberinden Anılar-Belene Adası, Çağrı, İstanbul, 2010.

TAŞKIN, Yusuf Ahmet. Kamçılı Kanun, Dizayn, Bursa, 2004

TOPALOĞLU, İsmet. Rodoplar'da *Türk Kalmak*, Akademi, 2006.

ULUTÜRK, Rafet. Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi, Dinç Ofset, İstanbul, 2017.

_____ Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü 50 Yıllık Mücadele, Akademi, İstanbul, 2017.

YILMAZ, Ahmet. *İki Ülke Bir Hayat*, Bilal-Ofset, Balıkesir, 2013.

YÜCETÜRK, Ahmet. Kızıl Cehennem, Yakın Plan, İstanbul, 2015.